

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

Diplomová práce

Právní úprava vlastnických vztahů v ČSR 1945-1989

Zpracovala: Ing.Hudečková Libuše

Konzultant diplomové práce: JUDr.Petr Beránek Ph.D.

Plzeň 2012

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně, a že jsem vyznačila prameny z nichž jsem pro svou práci čerpala způsobem ve vědecké práci obvyklým.“

Plzeň, duben, 2012

Ing.Hudečková Libuše

„ Za připomínky k práci děkuji konzultantovi JUDr.P. Beránkovi PhD.“

Obsah diplomové práce

Předmluva	6
1. Občanské právo	
1.1. Všeobecný občanský zákoník.....	7
1.2. Občanské právo v první republice.....	8
1.3. Vlastnické právo.....	9
1.3.1. Pojem vlastnického práva.....	9
1.3.2. Předmět vlastnického práva.....	9
1.3.3. Obsah vlastnického práva.....	10
1.3.4. Způsoby nabytí vlastnického práva.....	10
Poznámky ke kapitole 1.	11
2. Právní pořádek na území ČSR během okupace	
2.1. Právní řády na území ČSR.	12
2.2. Nacistické právo.....	12
2.3. Předpisy prozatímního státního zřízení.....	13
2.4. Nařízení Slovenské národní rady.....	14
Poznámky ke kapitole 2.....	15
3. Významné právní normy z hlediska vlastnických vztahů	
3.1. Košický vládní program.....	17
3.2. Dekrety prezidenta republiky.....	18
3.3. Pařížská dohoda	20
Poznámky ke kapitole 3.....	21
4. Právní úprava vlastnických vztahů v období 1945 –1948	
4.1. Dekretální období	23
4.1.1. Dekret upravující státní občanství	24
4.1.2. Dekrety zasahující do vlastnických vztahů.....	26
4.1.2.1. Dekret č.5/1945Sb.....	27
4.1.2.2. Dekret č.12/1945Sb.....	29
4.1.2.3. Dekret č.28/1945Sb.	31
4.1.2.4. Dekret č.108/1945Sb.....	31
4.1.2.5. Dekrety retribuční	33
4.1.2.6. Dekrety znárodňující	35
4.1.2.6.1. Dekret č.100/1945 Sb.	36
4.1.2.6.2. Dekret č.101/1945 Sb.	38

4.1.2.6.3. Dekret č. 102/1945 Sb.	39
4.1.2.6.4. Dekret č. 103/1945 Sb.	40
4.1.2.7. Dekrety v bankovníctví, peněžnictví	41
4.1.2.8. Dekret č. 81/1945 Sb.	42
4.1.2.9. Dekret č.122 a č.123/1945 Sb.	42
4.1.2.10. Dekret 124/1945 Sb.	42
4.1.3. Normotvorná činnost SNR.....	43
4.2. Období Prozatímního národního shromáždění	44
4.3. Období Ústavodárného národního shromáždění	45
4.3.1. Revize pozemkové reformy	45
Poznámky ke kapitole 4.....	46
5. Právní úprava vlastnických vztahů v období 1948 – 1960	
5.1. Znárodnění	48
5.2. Pozemková reforma 1948.....	50
5.3. Ústava 1948	53
5.4. Právníková dvouletka..	54
5.5. Zákon o právu rodinném	54
5.6. Občanské právo.....	55
5.6.1. Druhy vlastnictví	57
5.6.2. Dědické právo	58
5.6.3. Superficies solo cedit	58
5.6.4. Zásada intabulační	59
5.7. Zemědělsko-družstevní právo.....	60
Poznámky ke kapitole 5.....	62
6. Právní úprava vlastnických vztahů v období 1960 – 1989	
6.1. Ústava 1960	65
6.2. Občanské právo	65
6.2.1. Vlastnictví	66
6.2.2. Smluvní právo	68
6.2.3. Institut práva osobního užívání.....	68
6.2.4. Represivní prvek	69
6.3. Zákon o rodině	70
6.4. Hospodářský zákoník	70
Poznámky ke kapitole 6	71
7. Závěr	72

8. Summary	76
9. Seznam použité literatury.....	78

Předmluva

Ve své diplomové práci se budu zabývat právní úpravou vlastnických vztahů v ČSR v průběhu let 1945-1989. V průběhu těchto čtyřicetičtyř let minulého století došlo k významným změnám ve vlastnických vztazích.

Zkoumané období jsem rozdělila na dvě části. Jednak na tříleté demokratické poválečné období republiky, a dále na období po únorovém převratu 1948 - na období komunistického režimu.

Cílem práce bude analýza právních úprav vlastnických vztahů v těchto dvou obdobích a jejich komparace.

1. Občanské právo

1.1. Všeobecný občanský zákoník

Vlastnické právo je nejvýznamnějším věcným právem. Pojem věcného práva, latinsky *iura rem*, představuje oprávnění jehož předmětem je věc hmotná. Tento pojem má původ v právu římském a jeho význam se v průběhu času měnil, nicméně to nikdy nebyl pojem ostře vyhraněný. Věcná práva jsou obsažena ve většině evropských občanských zákoníků. K nám se pojem věcných práv dostal v rakouském všeobecném zákoníku občanském z roku 1811.

Postupně se občanskému právu dostalo v systému práva stěžejního postavení a věcná práva zase tvoří jednu ze základních částí práva občanského. Než se tak stalo právně-filosofické myšlení prošlo značným vývojem.

Součástí filozofického myšlení od dávných dob, byla snaha poznat a pochopit podstatu práva. Ve vývoji právně-filosofického myšlení se vytvořily a dosud trvají dvě základní koncepce, dualistická a monistická, každá z těchto koncepcí má mnoho variant.

Monistická koncepce uznává pouze jedno právo, které je produktem lidské společnosti – označované jako právo dané. V polovině 19. století se tato koncepce rozdělila na dva silné směry. Jeden z nich považuje za právo jen jeho formální výraz, především soustavu psaných právních předpisů, je označován za pozitivistický směr. Druhý směr je označován za sociologický, ten hledí na právo jako na fungující sociální systém.¹

Dualistická koncepce, označovaná i jako přirozenoprávní koncepce, vychází z toho že kromě práva, které si lidé sami vytvořili, existuje ještě právo jiné – označované jako právo přirozené. Přirozené právo vzniklo nezávisle na lidské společnosti, a je dle různých koncepcí označováno za dílo boží nebo za dílo přírody či rozumu.

Na přelomu 18. a 19. století je filozofické myšlení západní Evropy ovládané osvícenstvím, které se šířilo z Francie především do Rakouska. Osvícenská teorie přirozeného práva se dělila do dvou odlišných teorií. Ve Francii převážila koncepce J.J.Rousseaua, který v zákonech spatřoval kulturní výraz „přirozeného stavu“ a projev „obecné vůle“. Pod tímto vlivem byl vypracován francouzský Code civil, který byl vydán v roce 1804.

V Rakousku převládla racionalistická koncepce přirozeného práva. Dle této koncepce je právo lidem vrozené a je produktem jejich myšlení. Mnoho desetiletí trvající příprava rakouského občanského zákoníku probíhala ve stálém ideologickém boji tehdy pokrokových představitelů koncepce přirozeného práva se zastánci feudální koncepce. Lze konstatovat, že až na některé ústupky je rakouský občanský zákoník z roku 1811 jasným vítězstvím racionalistického přirozenoprávního směru.²

Všeobecný zákoník občanský pro veškeré německé země dědičné, označovaný jako ABGB byl vyhlášen s platností pro všechny země, které v té době tvořily rakouské císařství, vyjma zemí koruny uherské. Zákoník byl vyhlášen v německém jazyce.

Zákoník se skládal ze 1502 paragrafů, jež byly uspořádány vedle úvodu do tří dílů. Úvod je nadepsán „o občanských právech vůbec“. První díl pojednává „o právu osobním“. Nejrozsáhlejší je díl druhý, který je nadepsán „o právu k věcem“ a skládá se z úvodu a třiceti kapitol. Ty jsou rozděleny do dvou oddílů. První oddíl zahrnuje rozdělení věcí, ustanovení o držbě, vlastnickém právu a dědění. Druhý oddíl obsahuje ustanovení o smlouvách. Třetí díl zákoníku hovoří o společných osobních a mocných právech.

Všeobecný zákoník občanský byl bezesporu nejvýznamnějším právním kodexem vydaným na našem území. Jeho dokonalost prokázala především jeho doba platnosti. S drobnými změnami u nás platil až do roku 1950.³

1.2. Občanské právo v první republice

Nejvyšší zákonodárný orgán Národní výbor schválil dne 28.10.1918 historický zákon o zřízení samostatného československého státu – zákon číslo 11/1918 Sb.z. a n., který bývá označován jako recepční norma. Zákon ponechával prozatímně v platnosti veškeré dosavadní zemské a celorakouské zákony a nařízení. V zájmu celospolečenské stability byl do nového státního celku recipován rakouský a uherský státní aparát a právní řád, tedy i rakouský občanský zákoník z roku 1811 v novelizované podobě.

Recepce rakouského a uherského práva nastal v unitárním státě zvláštní stav, tzv. právní dualismus, když v českých zemích platilo právo rakouské právo a na Slovensku a Podkarpatské Rusi právo uherské. V prvním desetiletí první republiky se o unifikaci a novelizaci občanského zákoníku spíše diskutovalo a

výsledky byly nepatrné.⁴ Tento právní dualismus v oblasti občanského práva trval až do vydání občanského zákoníku v roce 1950.

Osvobozené Československo sice na právní řád první republiky navázalo, takže dál platil novelizovaný ABGB, ale došlo k takovým právním změnám, které původní podstatu občanského práva značně změnily.

1.3. Vlastnické právo

1.3.1. Pojem vlastnického práva

Pojmové vymezení vlastnictví je velmi obtížné a nejednotné. Pojem vlastnictví není stejný ani v různých právních řádech, Tak zejména chápání vlastnictví v právu angloamerickém je podstatně odlišné od téhož chápání v evropském právu kontinentálním, k němuž patří i české právo.⁵

Od římských časů bylo nejobvyklejší analytické chápání vlastnického práva jako souboru dílčích práv – oprávnění věc držet (*ius possidendi*), věc užívat (*ius utendi*), požívat, tj. brát z ní plody nebo jiné užitky (*ius fruendi*) a zejména s věcí podle svého uvážení nakládat (*ius disponendi*), jehož nejvýznamnější složkou je oprávnění věc úplatně či bezúplatně zcizit (*ius alienandi*), a tak ji převést (transferovat) na jinou osobu.⁶

Vlastnické právo jednou nabyté nezaniká jen proto, že vlastník některého svého oprávnění pozbyl, a není podstatné zda toto pozbytí bylo dobrovolné či nikoliv. Pokud vlastník pozbyl dočasně všechna svá vlastnická oprávnění, přesto jeho vlastnictví nezaniklo, zůstává dále vlastníkem a jeho vlastnictví se označuje jako holé vlastnictví – *nuda proprieta*.

Vlastnické právo zaniká vlastníkově jen tehdy, když nastal právní důvod zániku vlastnictví.

1.3.2. Předmět vlastnického práva

Skutečnost, že výklad pojmu vlastnického práva není jednotný je způsobeno i nejednotným chápáním předmětu vlastnického práva. Např. v platném právu chápe Listina, občanský zákoník i další zákony vlastnické právo jako vlastnictví k hmotným předmětům, ale už ne k právům majetkovým.

Další jistou neurčitost způsobuje nejednotnost používání výrazů „vlastnictví“ a „vlastnické právo“. Oba tyto výrazy se běžně v zákonech užívají synonymicky – ve smyslu vlastnické právo. Používá jich tak jak Listina, tak občanský zákoník. Naopak, někdy se ale použije výraz „vlastnictví“ nikoliv ve

smyslu vlastnického práva nýbrž ve smyslu předmět vlastnictví. V tomto případě je výjimkou rakouský občanský zákoník, který rozlišuje výraz „vlastnictví“ ve smyslu vlastnického práva a ve smyslu objektivním – tj. předmět vlastnictví.

Dále pak výrazy „vlastnictví“ nebo „vlastnické právo“ neznamenaají zcela totéž v ekonomickém smyslu jako v právním smyslu. Vlastnictví v ekonomickém smyslu je souhrnem historicky určených majetkových vztahů držby, užívání a dispozic s věcmi. Vlastnictví v právním smyslu (právní vztah vlastnictví, vlastnické právo) je právními normami regulovaný vlastnický vztah⁷.

V této diplomové práci budu používat výrazy „vlastnictví“ a „vlastnické právo“ jako synonyma, s tím že vlastnický vztah je vztah mezi vlastníkem a předmětem vlastnictví, a tento vlastnický vztah je upravován právním řádem.

1.3.3. Obsah vlastnického práva

Obsah vlastnického práva je tvořen souborem jednotlivých oprávnění vlastníka. Do tohoto souboru oprávnění náleží oprávnění předmět vlastnického práva - hmotnou věc – držet, užívat, požívat, disponovat s ní. Dispozice s věcí spočívá v jednostranných právních úkonech, např. pořízení závěti nebo dvoustranných právních úkonech, např. zcizení věci na jinou fyzickou nebo právnickou osobu.

1.3.4. Způsoby nabytí vlastnického práva

Vlastnické právo lze nabýt dvojím způsobem, a to buď odvozeným - derivativním způsobem, nebo způsobem původním – originálním.

O derivativnímu nabytí vlastnictví hovoříme v tom případě, když se vlastnické právo současného vlastníka odvozuje od vlastnického práva jeho právního předchůdce. Předchozí vlastník převedl smlouvou vlastnické právo k věci na současného vlastníka. Jedná se o převod vlastnického práva.

O původní nabytí vlastnictví se bude jednat v takovém případě, když někdo vlastní věc, která ještě ve vlastnictví jiného nebyla, nebo věc ve vlastnictví jiného byla, ale na současného vlastníka přešla jinak než převodem vlastnického práva, nešlo tedy o vůli předchozího vlastníka. V takových případech hovoříme o přechodu vlastnického práva.

Originálně lze nabýt vlastnického práva k věci, která byla nově vytvořená, vyrobená. Věc, kterou již někdo vlastnil lze také originálně nabýt, a to každým jiným nabývacím titulem než smlouvou. Věc lze tedy originálně nabýt

vydržením, zpracováním věci cizí, přírůstkem či nalezením věci ztracené nebo opuštěné. Dále je možno originálně nabytí vlastnictví ze zákona nebo úředním výrokem, ať už konkrétním rozhodnutím soudu nebo správního úřadu.

Ve zkoumaném tématu diplomové práce, dochází často ke změně vlastnických vztahů, a to přechodem vlastnictví z původních vlastníků na stát, na základě zákona. Což je tedy originální způsob nabytí vlastnictví.

Poznámky

¹ Knapp, V.; Knappová, M.; Švestka, J. Občanské právo hmotné, svazek I. Praha: 1997, str. 37

² tamtéž, str. 40

³ Kadlcová, M.; Schelle, K.; Veselá, R.; Vlček, E. Vývoj českého soukromého práva. Praha, 2004, str. 85

⁴ tamtéž, str. 87

⁵ Švestka, J.; Dvořák, J. a kol. Občanské právo hmotné 1. Praha, 2009, str. 279

⁶ tamtéž, str. 281

⁷ Fiala, J. et al. Občanské právo. Praha, 2006, str. 73

2. Právní pořádek na území ČSR během okupace

2.1. Právní řády na území ČSR

Právní řád té doby byl mimořádně komplikovaný. Byl totiž postupně vytvářen předpisy z různých období a proto také svými politickými, hospodářskými a sociálními východisky odlišnými.¹

Platily zde předpisy:

a) které byly převzaty při vzniku ČSR z rakouské monarchie, na Slovensku se jednalo o převzaté předpisy uherské a začleněné do právního řádu nové ČSR.

b) vzniklé v letech 1918 až 1939, tj. předpisy z období první republiky .

c) z doby druhé republiky, tedy z doby od 30.9.1938 do 15.3.1939. Ovšem na území republiky připojenému k Velkoněmecké říši se uplatňovalo již německé právo. V tomto období mělo Slovensko a Podkarpatská Rus autonomii.

d) z doby od 16.3.1939. Šlo jednak o předpisy platné na území protektorátu Čechy a Morava - předpisy autonomní správy protektorátu a dále přímo německé předpisy .

e) které vydávalo v Londýně prozatímní státní zřízení Československé republiky.

f) které byly vydávány od dubna 1945 na osvobozovaném území republiky, a to až do 27. 10.1945.

2.2. Nacistické právo

V Protektorátu Čechy a Morava, který byl zřízen Hitlerovým výnosem ze dne 16.3.1939, bylo zavedeno nacistické právo. Tímto výnosem se obyvatelé protektorátu dělili na různé kategorie. Výnosem se dostali do zvláštní situace Němci, kteří se tak stali německými státními příslušníky a říšskými občany. Platily pro ně zákony na ochranu německé krve a cti. Byli podřízeni německé soudní pravomoci. Jen občan Říše byl výhradním nositelem plných politických práv podle zákonných předpisů.

Další skupina obyvatel se stala podle Hitlerova výnosu protektorátními příslušníky. Toto občanství „nižší kategorie“ bylo vytvořeno pro obyvatele české národnosti. Měli řadu povinností a podléhali přísné kontrole úřadů.² Tito obyvatele byli zbavení politických práv. Do další skupiny patřili ti, na které se

vztahovaly rasové předpisy. Tyto rasové předpisy je zbavily práv nejen politických ale i práv majetkových.

V protektorátu došlo k arizaci židovského majetku, tj. majetek byl konfiskován a převeden do německého vlastnictví. Do německých rukou byl převeden majetek značné hodnoty. Dosavadní bilance tohoto narijského majetku, tj. hotovost, cenné papíry, pojistky, vkladní knížky, podíly na majetku, domy a pozemky, devizová aktiva, dává přibližně celkovou hodnotu 440 000 000 Kč.³ Celkově se na základě arizace Německo zmocnilo majetku ve výši více jak 20 miliard korun.

Na německé straně byl velký zájem o českou půdu. Od roku 1939 bylo připravováno vyvlastnění českého pozemkového majetku. Pozemkový majetek získali nejen Němci žijící v protektorátu ale i ti Němci, kteří se do protektorátu přestěhovali právě proto, aby majetek získali. Toto přestěhování bylo z německé strany značně podporováno, protože tak docházelo ke zvýšení německého vlivu na našem území.

Půda českých vlastníků byla kolonizovaná v zájmu vystěhovalců německé říšské nebo národní příslušnosti také nařízením z 23.března 1944, Říš. Zák. I, str.64. Nařízení mělo zpětnou účinnost od 7. října 1939.⁴

Jiná situace byla na Slovensku. Tam vznikl pod německým dozorem Slovenský stát. Dne 14.3.1939 Slovenský sněm prohlásil samostatnost Slovenského štátu. Hlavním právním předpisem se stal zákon č.1/1939 Sl.z. o samostatném Slovenském státu. V klíčovém prvním paragrafu se dosavadní Slovenská krajina vyhlášovala za „samostatný a neodvislý štát“.⁵ Německo si zajistilo ochranu svých práv smlouvou z 18. března 1939. Slovenská vláda dala souhlas Německu, aby si na určeném území vybuďovalo vojenské posádky a zavázala se k tomu, že povede svoji zahraniční politiku v souladu s názory Německa.

2.3. Předpisy prozatímního státního zřízení

Vzhledem k výsledku druhé světové války se na našem osvobozeném území prosadil předmnichovský právní řád. Tedy právní řád, který prosazovala československá vláda v Londýně, a to dekrety prezidenta republiky.

Vláda, aby zabránila právnímu chaosu po skončení okupace, tak s předstihem, již v Londýně připravila ústavní dekret, který byl rozhodující pro obnovení právního pořádku.

Ústavní dekret o obnovení právního pořádku byl vydán dne 3.8.1944 a byl publikován pod číslem 11/1944 Úředního věstníku. Tento dekret byl po válce znovu publikován ve Sbírce zákonů pod č. 30/1945 Sb. Dočasně platil pouze v českých zemích a konečnou podobu dostal teprve zákonem Prozatímního národního shromáždění č.12/1946 Sb. z 19.12.1945, kterým se schvalují, doplňují a mění předpisy o obnovení právního pořádku.⁸

V tomto dekretu byly právní předpisy vydané do 29.9.1938 označeny za československý právní řád. Kdežto předpisy vydané v době nesvobody, což je doba od 29.9.1938 až do 4.5.1945, nebyly součástí československého právního řádu. Ovšem bylo možné, na přechodnou dobu, tyto předpisy používat, pokud nebyly v rozporu s ústavou. Tímto dekretem byla stanovena jak kontinuita s právním řádem první republiky, tak i popřena legalita Mnichova.

Pokud šlo o předpisy prozatímního státního zřízení Československé republiky, tj. dekrety prezidenta republiky, pak dekret stanovil, že se na ně nevztahuje zásada o předpisech vydaných v době nesvobody. Ovšem, tyto dekrety podléhaly dodatečné ratihabici příslušnými ústavními činiteli. Generální ratihabici pak provedlo Prozatímní národní shromáždění ústavním zákonem č. 57/1946Sb.

Dále dekret ponechal vládě možnost určit, které ze soudních a správních orgánů zřízených v době nesvobody mohly dočasně fungovat i po osvobození.

Ústavní dekret o obnovení právního pořádku měl původně platit na celém území bývalého Československa. Nedošlo k tomu vzhledem k situaci na Slovensku.

2.4. Nařízení Slovenské národní rady

Na Slovensku došlo k odlišnému právnímu vývoji. Ke konci roku 1943 vznikla Slovenská národní rada (SNR) jako vrcholný orgán domácího slovenského odboje. Po vypuknutí Slovenského národního povstání se pokusila převzít moc a 1.9.1944 vydala Deklaraci Slovenské národní rady. Konstatovala, že jen ona je oprávněná hovořit jménem slovenského národa a přebírá do svých rukou veškerou zákonodárnou a výkonnou moc, jakož i obranu Slovenska.⁶ A to tak dlouho, než si slovenský národ demokraticky určí své zástupce.

Zákonodárnou moc vykonávala prostřednictvím nařízeních. Deklarace SNR byla potvrzena vydáním nařízení č.1 SNR. Místo slovenských ústředních orgánů byla zřízená pověřenectva a Předsednictvo Slovenské národní rady. Na tyto byla ke konci povstání přenesena celá pravomoc dle nařízení č.1 SNR.

SNR pokládala československou exilovou vládu za reprezentanta ČSR v zahraničí, avšak postavila se proti Benešově pojetí obnovy Československa ve vnitrostátním měřítku. Hodlala podporovat vytvoření nového státoprávního uspořádání Československa.⁷

Vzhledem k tomuto postoji SNR tak na československém státním území, působila dvě střediska prvotní normotvorné činnosti. Jednak tu byl prezident republiky se svoji dekretální pravomocí a na Slovensku působila Slovenská národní rada se svou nařizovací pravomocí. Jednalo se o různé formy rovnocenné zákonodárné činnosti.

Skutečnost, že na území Československa působily dva zákonodárné orgány, způsobovala že na území Slovenska byla v platnosti nařízení SNR, která neplatila v ostatních částech republiky a některé dekrety prezidenta republiky nevstoupily na Slovensku vůbec v platnost. Tyto skutečnosti způsobovaly nejen právní ale i politické problémy. Docházelo ke sporům o zákonodárných kompetencích SNR. Po komplikovaných jednáních nakonec SNR vydala nařízení č. 30/1945 Zb.n. SNR ze dne 21.4.1945 o zákonodárné moci na Slovensku. Zde uvádí, že na Slovensku bude dále vykonávala zákonodárnou činnost SNR v duchu upřímné shody s prezidentem a vládou Československé republiky. Zároveň konstatovala, že zákonodárná moc ve věcech celostátní povahy přísluší prezidentu republiky po dohodě se Slovenskou národní radou. Uskutečňuje jí formou dekretů prezidenta republiky, v nichž výslovně uvede, že se vydávají po dohodě se SNR.⁹

Poznámky

¹Mikule, V. Správní právo a veřejná správa na území České republiky od roku 1945. In: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha, 2002, str. 152

²Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha, 1999, str.387

³Pavlíček, V. O dekretch prezidenta republiky v kontinuitě státu a práva. In: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha, 2002, str.131

⁴tamtéž, str.132

⁵Vojáček, L.; Schelle, K.; Knoll, V. České právní dějiny. Plzeň, 2008, str.354

⁶tamtéž, str. 377

⁷ Kuklík, J. Dekrety prezidenta republiky-výraz kontinuity československého právního řádu nebo jeho revoluční změny. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha, 2004, str.140

⁸ tamtéž, str.137

⁹ Vojáček, L. Zákonodárství SNR 1944-1989. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha, 2004, str.644

3. Významné právní normy z hlediska vlastnických vztahů

3.1. Košický vládní program

Významní političtí představitelé, a to doma i v exilu, již v průběhu války zastávali názor, že je třeba v osvobozeném Československu provést zásadní změny, a to nejen v zahraniční politice ale i v politice vnitřní. Tento názor zastával i prezident Beneš. Hovořil o revolučních změnách nejen v politickém systému ale i v ekonomickém i sociálním systému. Výrazem těchto změn se stalo ustavení první poválečné vlády Národní fronty Čechů a Slováků a vyhlášení jejího programu, dohodnutého v březnu 1945 v Moskvě, na osvobozeném území v Košicích dne 5. dubna 1945.¹

Je zřejmé, že když londýnská vláda připravovala obnovu právního řádu a obnovu správních orgánů v osvobozené zemi, tak se snažila navázat na poměry první republiky. Ovšem, při faktické obnově právního řádu došlo ke skutečnostem, které vláda v exilu nemohla předvídat. Obnovu právního řádu významně ovlivnil vývoj na území Slovenska a dále zvýšení vlivu KSČ. Obě skutečnosti se významně promítly do obsahu Košického vládního programu.

Tento program je považován za jednu z nejdůležitějších právních norem, která byla vydaná v přechodném období. Dekrety prezidenta republiky počaly Košický vládní program naplňovat.

Zásadní význam pro německou a maďarskou menšinu v Československu mělo ustanovení článku VIII. tohoto vládního programu. Měla se určit ta část občanů, která bude z území Československa odsunuta a jejíž majetek bude konfiskován. Klíčem, který měl tento problém řešit, bylo rozhodnutí o zachování nebo naopak odejmutí československého státního občanství.

Tvrdý postup proti menšinám byl vysvětlován tím, že měly významný podíl jak na rozbití republiky tak na snaze o vyhlazení českého a slovenského národa. Současně vláda sdělila, že nebude postihovat ty osoby, které se zachovaly k republice loajálně.

V článku IX. vládního programu byly stanovené zásady pro provedení retribucí. Vláda považovala za svoji povinnost vydat soudu a trestu všechny zrádce, vědomé a aktivní pomocníky německých nebo maďarských utlačovatelů. Vláda souhlasila s již v Londýně přijatou úpravou mimořádných lidových soudů

a navíc požadovala vytvoření Národního soudu, pro proces s protektorátními představiteli a představiteli tzv. slovenského státu.²

Články X., XI.a XII. se dotýkaly vlastnických vztahů. Byly zde požadavky zajistit jednak majetek občanů nepřátelských států, kteří se provinili proti československému státu. Dále zajistit majetek zrádců a kolaborantů. Navrhovaná forma zajištění byl institut národní správy. Pozemkový majetek měl být konfiskován. Konfiskace měla být počátkem velké pozemkové reformy. Dále vláda souhlasila s restitucí majetku, který byl odňat v průběhu druhé světové války na základě perzekuce, a to jak perzekuce národní, politické nebo rasové. Dále měla být znárodněná klíčová odvětví národního hospodářství.

V článcích XIII. – XV. se vláda zavazovala zajistit zásobování obyvatelstva potravinami a chtěla položit základy sociální politiky pro pracující.

Výše uvedená ustavení vládního programu tak vytvořila základ pro reformovaný společenský systém Československa, které se mělo stát „lidově demokratickým státem“. Vládní program byl též nazýván programem „národní a demokratické“ revoluce.³

3.2. Dekrety prezidenta republiky

Velká Británie uznala 21.července 1940 Československý národní výbor za prozatímní československou vládu. Na základě tohoto uznání se ustavil ve Velké Británii systém Prozatímního státního zřízení Československé republiky, tvořený prezidentem republiky, exilovou vládou a Státní radou.⁴

V souvislosti s tímto uznáním, vláda musela najít způsob jak vydávat právní předpisy. Vydávání právních předpisů bylo nezbytné, a to nejen z mezinárodních důvodů, z důvodů vedení války ale i z důvodů přípravy právní obnovy Československa. Ústavní systém byl narušen, protože nebyla možnost svolat parlament. Ústava z roku 1920 řešení vzniklé situace neobsahovala. Situace, ve které se ocitlo prozatímní státní zřízení, byla považována za stav ústavní nouze. Bylo předloženo několik návrhů, jak tuto situaci vyřešit. Nakonec bylo rozhodnuto přijmout návrh - vydávat ústavní a běžné dekrety k návrhu vlády, s připojeným spolupodpisem odpovědného ministra. Souhlas vlády nahrazoval souhlas Národního shromáždění u prezidentských pravomocí.

Důvodová zpráva k dekretu o prozatímním výkonu moci zákonodárné má jedinečné místo mezi dokumenty v tomto období, neboť vyjadřuje úmysl zákonodárce: maximálně vycházet především z ústavy z roku 1920, vydávat dekrety

jen ve výjimečných případech, omezit tento stav jen do obnovení ústavního pořádku osvobozené republiky.⁵

Na tvorbě dekretů se podílel i další orgán prozatímního státního zřízení – Státní rada. Dále byla v londýnském exilu zřízená Právní rada. Právní rada byla podle Beneše zřízená k „návrhu vlády, aby podávala právní posudky, zda se určitá nařízení nebo rozhodnutí vlády nebo ústředních orgánů shodují s platným právním řádem československým“.⁶ Právní rada se vyjadřovala i k osnovám dekretů prezidenta republiky.

Dekretální pravomoc prezidenta republiky založil ústavní dekret o prozatímním výkonu moci zákonodárné z 15.10.1940. Byl vydán v Londýně a byl publikovaným pod č.2/1940 Úředního věstníku čsl.

Je to klíčový právní předpis, na základě kterého se odvíjela další legislativní činnost. V polovině roku 1944 byla omezena doba platnosti dekretů na 6 měsíců po dni, kdy se sejde ke svému zasedání na osvobozeném území ČSR Národní shromáždění, pokud je dodatečně neschválí, aby jim zajistilo další platnost.⁷

Přestože se prezident Beneš snažil, aby dekretální činnost navázala na právní řád první republiky, snažil se dodržovat ústavu z roku 1920, tak již sama skutečnost, že právní předpisy jsou vydávané formou dekretů, byla po válce kritizovaná s tím, že vydávání dekretů nemělo oporu v ústavě z roku 1920. Dokonce se objevila argumentace, že dekreta prezidenta republiky jsou nicotné, protože je nevydal zvolený zákonodárský orgán, nýbrž exekutiva.

Je pravdou, že vydávání dekretů nemělo oporu v ústavní listině z roku 1920. Forma dekretů byla používaná pouze při individuálních jmenovacích aktech prezidenta. Naopak, vydávání dekretů ústavně zakotvil, až v tzv. druhé republice, ústavní zákon č. 330/1938 Sb. Také další tvrzení, že dekreta nevydával zákonodárský sbor, nýbrž exekutiva je nesporné. Dle mého názoru je ale nutné vzít v úvahu všechny okolnosti. Vydávání dekretů bylo vynuceno válečnými podmínkami. Právě válka znemožnila činnost Národního shromáždění. Dekreta vydávala mezinárodně uznaná prozatímní vláda. Prezident je nevydával z vlastní iniciativy, ale k návrhu vlády. Byly vydávány po slyšení Státní rady, odborně se podílel další orgán – Právní rada. Funkce parlamentu byla tedy rozdělena mezi prezidenta, vládu a Státní radu.

Jestliže ústava z roku 1920 neobsahovala řešení pro situaci, ve které se nacházelo prozatímní státní zřízení, pak je dle mého názoru zjevné, že i každé jiné

řešení by mělo určité právní nedostatky. Myslím, že v takové situaci není možné povyšovat formu nad obsah. Podstatné je to, že vláda měla vůli co nejlépe pracovat pro zemi, která byla okupovaná a občané ji jako svoji vládu vnímali.

Dalším významným dekretem byl ústavní dekret č. 3 Úředního věstníku čsl., o výkonu moci zákonodárné v přechodném období. ze dne 22.2.1945. Zmocňoval prezidenta republiky pokračovat po jmenování nové vlády i na osvobozeném území ve vydávání prezidentských dekretů podle ústavního dekretu o prozatímním výkonu moci zákonodárné z 15.10.1940, a to až do doby, než se ustaví Prozatímní národní shromáždění. Právě tento předpis se stal základem pro vydávání prezidentských dekretů i na osvobozeném území od dubna do října 1945.⁸

3.3. Pařížská dohoda

Při zajišťování nepřátelského majetku se československá vláda odvolávala zejména na mezinárodní jednání, např. na Pařížskou dohodu o reparacích od Německa, o založení Mezispojeneckého reparačního úřadu a o vrácení měnového zlata. Byla uzavřena 21. prosince 1944 a publikována ve sbírce zákonů pod č.150/1947 Sb.⁹

Tato smlouva stanoví, že každá signatářská země si zvolí formu, kterou si ponechá německý nepřátelský majetek ve své pravomoci, nebo bude jím disponovat takovým způsobem, aby se nemohl vrátit do německého vlastnictví nebo pod německou kontrolu, a posléze odečte velikost tohoto majetku od svého podílu na reparacích.¹⁰

Německým nepřátelským majetkem byl majetek, který náležel všem německým vlastníkům, tedy jak státu tak i právníckým nebo fyzickým osobám. Tímto opatřením mělo být zajištěno, že hospodářství signatářských států nebude znovu ovládnuto německým kapitálem.

Československo své právní pojetí vyjádřilo v dekretch prezidenta republiky. V dekretch bylo rozhodnuto, kdo bude zbaven československého občanství. Dále, že odsun se bude týkat již bývalých československých občanů. Majetek takto odsunutých občanů bude konfiskován.

Státy, které podepsaly Pařížskou dohodu, tímto podpisem vyjádřily souhlas s právním pojetím Československa v této věci. Mezi 18 signatářskými státy byly všechny západní velmoci USA, Velká Británie a Francie, nebyly mezi

nimi však Sovětský svaz ani Polsko. Podle preambule tato dohoda navazovala na dohodu postupimskou.

K stanovení reparací od Německa a zároveň k vyjádření německých hodnot na čs. území vyzvaly USA, Velká Británie a Francie Československo, aby tak učinilo do 1.10.1945. Proto došlo k přijetí dekretu č.54/1945 Sb., z 31.8.1945 o přihlašování a zjišťování válečných škod a škod způsobených mimořádnými poměry. Tento dekret poskytl z hlediska československého práva právní základ pro stanovení soupisu válečných škod právě pro účely nároků na reparace, ale zároveň pro jejich budoucí odškodnění. Ministerstvo vnitra vydalo k provedení dekretu podrobné směrnice svým výnosem ze dne 3.9.1945, který byl publikován v Úředním listě č.93/1945.¹¹

Československo na pařížské konferenci uplatnilo nároky na reparace ve výši 19 471,6 milionu USD. Celkem však bylo Československu Mezispojeneckým reparačním úřadem v Bruselu a přímými restitucemi československé majetku skutečně uhrazeno jen 91,3 milionu USD.¹²

Poznámky

- ¹ Kuklík,J. a kol. Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989. Praha, 2009, str.11
- ² Kuklík,J. Dekrety prezidenta republiky-výraz kontinuity československého právního řádu nebo jeho revoluční změny. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha, 2004, str.142
- ³ Kuklík, J. a kol. Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989. Praha, 2009, str.13
- ⁴ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha, 1999, str.404
- ⁵ Kuklík,J. Některé aspekty normotvorné činnosti londýnského prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci za druhé světové války. In: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha, 2002, str.68
- ⁶ tamtéž, str.70
- ⁷ Malý,K. a kol. dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha, 1999, str.405
- ⁸ Kuklík,J. Dekrety prezidenta republiky – výraz kontinuity československého právního řádu nebo jeho revoluční změny. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha , 2004, str.138
- ⁹ Pavlíček,V. O dekretch prezidenta republiky v kontinuitě státu a práva. In:

Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha, 2002, str.138

¹⁰ tamtéž, str.139

¹¹ Kuklík, J. Dekrety prezidenta republiky – výraz kontinuity československého právního řádu nebo jeho revoluční změny. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha, 2004, str.154

¹² Kuklík, J. a kol. Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989. Praha, 2009, str.31

4. Právní úprava vlastnických vztahů v období 1945 až 1948

4. 1. Období dekretální

Období vydávání dekretů prezidentem republiky - dekretální období - bylo omezeno na dobu války a po válce jen do doby vzniku Prozatímního národního shromáždění. Dekrety byly vydávány jednak v exilu, na území Velké Británie, a pak na osvobozeném území Československa. V období od 21.7.1940 do 1.4.1945 bylo ve Velké Británii vydáno 45 dekretů, z toho 11 ústavních.¹ Na osvobozeném území, počínaje 2. dubnem 1945, vydal prezident Beneš celkem 98 dekretů, z nich 6 ústavních. Pravomoc vydávat dekrety si podržel prezident republiky do 27. října 1945.²

Budu se ve své práci zabývat pouze dekrety, které upravovaly vlastnické vztahy a dekrety, které vytvářely právní rámec pro změnu těchto vlastnických vztahů.

Z dekretů, které měly zajistit obnovu hospodářských a majetkových poměrů byl významný dekret prezidenta republiky o mimořádných opatřeních pro zajištění hospodářského života na osvobozeném území, č. 2 Úředního věstníku čsl., který byl přijatý v únoru 1945.

Byly v něm obsaženy zásady pro restituci majetku, který byl převeden v období po 28.9.1938, pod tlakem rasové, politické a národní persekuce a dále zásady pro zajištění veškerého soukromého i veřejného nepřátelského majetku a majetku tzv. státně nespolehlivých osob na území Československa. Začal se používat pojem zatímní správa závodů, podniků a majetkových podstat. Do zatímní správy se dostal majetek tehdy, pokud byl ve vlastnictví, držbě nebo správě státně nespolehlivých osob. Za státně nespolehlivé osoby označovala vláda německé a maďarské státní příslušníky. Měla na mysli jednak předmnichovské československé příslušníky německé a maďarské národnosti, kteří po Mnichovu nebo po 15.3.1939 získali státní občanství států nepřátelských Československu, a pak československé kolaboranty.

Pojem státně nespolehlivých osob nebyl pojmem novým, byl používán i v právním řádu první republiky, a to v zákonu č.131/1936 Sb., o obraně státu. Tento zákon umožňoval vládě a správním orgánům omezit řadu občanských práv právě u státně nespolehlivých osob. Toto omezení občanských práv mohlo být realizováno pouze ve stavu tzv. branné pohotovosti státu. Exilová vláda

prohlásila dne 20. 4. 1944, vyhláškou č. 4 Úředního věstníku, že stav branné pohotovosti státu nepřetržitě trvá ode dne jeho vyhlášení, tj. od 23. 9. 1938.

4.1.1 Dekret upravující státní občanství

Klíčový význam pro určení státního občanství měl ústavní dekret č. 33/1945 Sb. ze dne 2. 8. 1945, o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské.

Otázka státního občanství byla otázkou zásadní. Na jejím základě se rozhodovalo o tom, zda se osoby týká odsun z území Československa. Na základě právě tohoto dekretu většina Němců a Maďarů na našem území hromadně ztratila československé občanství. Ztráta tohoto občanství proběhla ve dvou vlnách. Někteří ztratili občanství ke dni účinnosti ústavního dekretu, další občanství ztratili retroaktivně, ke dni získání německého či maďarského státního občanství.

Definitivní znění ústavního dekretu o úpravě československého státního občanství bylo vydáno až po jednání postupimské konference. Na konferenci nejvyšších představitelů vítězných velmocí v srpnu 1945 v Postupimi byl vysloven souhlas s myšlenkou transferu Němců z Československa, Maďarska a Polska .

Další mezinárodněprávní stvrzení transferu Němců bylo i v Pařížské dohodě. V části I článek 2 odstavec D se zakládají oprávnění československé vlády „ v souvislosti s odsunem bývalých československých příslušníků z Československa do Německa“.³ Na základě jednání byli Němci z Československa odsunuti do americké a sovětské okupační zóny.

Domnívám se, že skutečnost, že byl transfer konferencí schválen, se někdy chybně interpretuje. Souhlas s transferem znamenal především tu skutečnost, že odsunuté osoby budou na jiném území přijaté. Souhlas s transferem neznamenal, že Československo má povinnost tyto osoby odsunout.

Určitá skupina osob, mohla o navrácení občanství požádat. Musela tak učinit ve lhůtě 6 měsíců ode dne, kdy příslušná vyhláška ministerstva vnitra byla publikována. Šlo o německé antifašisty, kteří byli určeni na základě posudku zvláštních komisí. Podrobnosti upravovala jednak vyhláška ministerstva vnitra z 25. srpna 1945 č. 51 Sb., dále oběžník ministerstva vnitra z 24. srpna 1945 č. A-4600-16/18-45 ref. A, o úpravě československého státního občanství podle dekretu č. 33/1945 Sb.⁴ Podle důvodové zprávy k ústavnímu dekretu záviselo

rozhodnutí o navrácení občanství na „volném uvážení“ ministerstva vnitra a řídilo se „všeobecnými předpisy o naturalizaci“.⁵

Tento dekret zbavoval občanství nejen Němce a Maďary, ale i Čechy, Slováky a dále i příslušníky jiných slovanských národů. Jednalo se o ty osoby, které v době zvýšeného ohrožení republiky měly zájem získat německou nebo maďarskou státní příslušnosti, a současně k tomu nebyly nuceny nebo dohnány zvláštními okolnostmi. Šlo o ty osoby, které chtěly být tzv. česky hovořícími Němci nebo slovensky hovořícími Maďary.

Zásadním pojmem pro použití dekretu byla národnost německá nebo národnost maďarská. Sám dekret tyto dva pojmy blíže nedefinoval a v důvodové zprávě se uvádělo že jde o záměr, a že tyto pojmy budou upravené instrukcemi, které budou reagovat na specifické problémy.

Tento dekret byl kritizován jak v době vydání tak i v současnosti. Byl kritizován za to, že porušil jeden ze základních principů demokracie tím, že uplatnil princip kolektivní viny vůči osobám německé a maďarské národnosti. Tyto osoby zbavil státní příslušnosti proti jejich vůli a dále jim znemožnil, aby žily v místě, které si vybraly.

Je pravdou, že právním titulem pro ztrátu občanství byl dekret sám, čili občan ztratil občanství přímo ze zákona nikoliv individuálním správním či soudním rozhodnutím, i když dekret připouští následná individuální řízení o navrácení československého občanství.

Dle mého názoru, námitka uplatnění kolektivní viny se jeví oprávněnou pouze tehdy, posuzujeme-li dekret striktně pouze na základě objektivního práva. Pokud bychom dekret poměřovali i pod úhlem morálky či spravedlnosti, pak dle mého soudu, nelze k němu zaujímat odmítavý postoj. Především je třeba mít na mysli, proč ke vzniku tohoto dekretu vůbec došlo. Většina československých Němců se postavila za program Henlainovy strany v 30. letech minulého století a stala se významnou silou, která umožnila Hitlerovi rozbít Československo. Přispěli k rozpoutání světové války a k vyhlazování civilistů za účelem „širšího životního prostoru“ pro Němce. Dále se tito Němci podíleli na arizaci židovského majetku a snažili se o germanizaci protektorátu.

Dekret je třeba hodnotit v kontextu druhé světové války nikoliv z pozic dnešních hodnot. Úkolem dekretu bylo především zajistit, aby se obdobná situace nemohla zopakovat a dále napravit válečné křivdy.

Tedy ty osoby, které přišly o občanství na základě tohoto dekretu byly odsunuty z území Československa a jejich majetek byl konfiskován. Odsunutí Němců se neopíralo o konkrétní dekret prezidenta republiky. Za právní titul pro transfer Němců je považována Postupimská dohoda.

Před válkou německá menšina čítala 3 300 000 osob. Po ukončení odsunu zůstalo v Československu asi 200 000 Němců ze smíšených manželství, odborníků a antifašistů.⁶

4.1.2 Dekrety zasahující do vlastnických vztahů

Níže uvedenými dekrety došlo k významným zásahům do vlastnických vztahů v Československu. Jednalo se o majetek, který byl zkonfiskován nebo znárodněn. Tento majetek přešel na stát. Stát část takto získaného majetku vydal zájemcům – občanům jako příděl a část si ponechal ve svém vlastnictví. Vláda měla původně v úmyslu tento majetek vydat v rámci přídělů všechen, ale na zásah komunistů si část ponechala. Tady lze zřejmě najít počátek zespolečnění výrobních prostředků u nás.

Prvním poválečným dekretem prezidenta republiky - dekretem č. 5. byly zneplatněné majetkové převody, které proběhly pod tlakem okupace nebo perzekuce, na tomto základě byl příslušný majetek pak restituován. Dále na základě tohoto dekretu byla zavedena národní správa do vymezených podniků nebo majetkových podstat.

Dekretem č. 12 byl zkonfiskován zemědělský majetek, tato konfiskace představovala první etapu poválečné pozemkové reformy, která byla propagována pod heslem národní revoluce „Odčínujeme Bílou horu“.⁷ Tento dekret byl později doplněn dekretem č. 28 o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel českého a slovenského národa.

Na majetek, který nebyl restituován, dosud zkonfiskován nebo se nevztahovalo znárodnění dopadal dekret č. 108, kterým byl v podstatě konfiskován zbývající movitý i nemovitý majetek a majetková práva. Každý z dekretů obsahoval vymezení osob, fyzických a právnických, jichž se příslušný dekret dotýkal.

Ke konfiskaci majetku došlo i na základě retribučních dekretů. Další skupinu dekretů tvořily dekrety znárodnující. Jednalo se o dekrety č. 100 – 103, kterými bylo provedeno, v říjnu 1945, znárodnění klíčového průmyslu. Ovšem

prvním znárodnujícím dekretem byl dekret již z 11. srpna 1945, o opatřeních v oblasti filmu.

Dalším dekret č.81 se vracel majetek spolkům, dekrety č. 122 a 123 konfiskovaly majetek německých vysokých škol. Dekret č. 91 se vztahoval k československé měně.

Do této skupiny dekretů, které zasahovaly do vlastnických vztahů jsem uvedla i dekret č. 124, kterým se sice vlastnické vztahy neměnily, ale tento dekret prováděl důležitá opatření ve věcech knihovních, která se vlastnických vztahů týkala.

4.1.2.1. Dekret č. 5/1945 Sb.

Dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. z 19. 5. 1945, o neplatnosti některých majetkově – právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů. Tento dekret řešil dva okruhy problémů. Jednak se zabýval neplatností některých majetkových převodů a dále se pak zabýval stanovením podmínek pro budoucí vyvlastnění státně nespolehlivých osob.

V §1 odst.1 uvádí „Jakékoliv majetkové převody a jakákoliv majetkoprávní jednání, ať se týkají majetku movitého či nemovitého, veřejného či soukromého, jsou neplatná, pokud byla uzavřena po 29. září 1939 pod tlakem okupace nebo národní rasové nebo politické perzekuce“.

Na rozdíl od předchozího výše uvedeného dekretu, kdy právním titulem pro ztrátu občanství byl dekret sám, v tomto případě dekret nebyl dostatečným právním titulem pro restituci, tj. navrácení majetku původním vlastníkům. Rozhodnutí byla rušena zásadně podáním návrhu dotčené osoby příslušnému správnímu orgánu.

Dále dekret zaváděl pojem „osoby státně nespolehlivé“. Rozlišuje státní nespolehlivost u osob fyzických a právnických. U osob fyzických rozlišoval dva okruhy osob státně nespolehlivých. Jednak šlo o fyzické osoby, které mají německou nebo maďarskou národnost nebo šlo o fyzické osoby, které působily proti „státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky“ nebo k tomu podněcovaly či sváděly jiné osoby nebo podporovaly okupanty. Dekret dále uváděl příklady takových osob: „ Za takové osoby jest například považovati členy Vlajky, Rodobransy, Úderných oddílů Hlinkovy gardy, vedoucí funkcionáře

Spolku pro spolupráci s Němci, České ligy proti bolševismu, Kuratoria pro výchovu české mládeže, Národní odborové ústředny zaměstnanecké, Svazu zemědělství a lesnictví, Německo-slovenské společnosti a jiných fašistických organizací podobné povahy“.

Státní nespolehlivost u právnických osob definoval tento dekret takto „...jejichž správa úmyslně a záměrně sloužila německému nebo maďarskému vedení války nebo fašistickým nebo nacistickým účelům“.

Za osoby národnosti německé nebo maďarské označoval tento dekret v ustanovení § 6 ty osoby, které při kterémkoliv sčítání lidu od roku 1929 se přihlásily k těmto národnostem nebo se staly členy národních skupin nebo politických skupin, které sdružovaly osoby německé nebo maďarské národnosti.

Tedy osobami státně nespolehlivými byly všechny osoby německé a maďarské národnosti bez výjimky, u ostatních osob byl uveden demonstrativní výčet a navíc se vyžadoval úmysl. U osob německé a maďarské národnosti se nepostihoval ten, kdo mohl prokázat splnění podmínek pro zachování občanství.

Tento dekret v ustanovení § 3 zaváděl národní správu „do všech podniků(závodů) i do všech majetkových podstat, kde to vyžadoval plynulý chod výroby a hospodářského života“ nebo kde byly tyto „opuštěné nebo v údržbě, správě, nájmu nebo pachtu osob státně nespolehlivých“. Zavedením národní správy došlo k omezení výkonu vlastnických práv.

Dále dekret určoval, kdo byl příslušný k zavedení národní správy. Byly to národní výbory, ať již místní, okresní nebo zemské. Na Slovensku to byla SNR. Jednalo-li se o podniky a majetky s celostátní působností bylo příslušné resortní ministerstvo. Při výkonu své funkce měli národní správci postavení veřejných orgánů.

Koncem září 1945 byla v českých zemích národní správa uvalena jen v průmyslovém odvětví na 9 302 podniků s téměř 1 milionem zaměstnanců.⁸ Ustanovení §11 tohoto dekretu však umožňovalo zrušit tuto národní správu, jakmile pominuly důvody, pro které byla zavedena.

Na základě tohoto dekretu nedošlo k přechodu vlastnického práva. Jak již bylo řečeno, v případě restituce musela dotčená osoba podat návrh příslušnému správnímu orgánu na vydání věci. Zavedení národní správy na výrobní jednotku proběhlo až na základě konkrétního rozhodnutí příslušného správního orgánu. K přechodu vlastnického práva docházelo až na základě dalších dekretů.

4.1.2.2. Dekret č. 12/1945 Sb.

Dekret prezidenta republiky č.12/1945 Sb. z 21.6.1945, o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa.

Tento dekret měl dvě části. První část obsahovala konfiskaci zemědělského majetku a další část se zabývala přidělováním zemědělské půdy.

Dekret provedl jeden z programových požadavků v Košickém vládním programu. Smysl dekretu je vyjádřen v jeho preambuli: “Vycházejte vstříc volání českých a slovenských rolníků a bezzemků po důsledném uskutečnění nové pozemkové reformy a veden snahou především jednou provždy vzítí českou a slovenskou půdu z rukou cizáckých německých a maďarských statkářů, jakož i z rukou zrádců republiky a dáti ji do rukou českého a slovenského rolnictva a bezzemků...”

V tomto dekretu byl bez náhrady konfiskován zemědělský majetek, na území Československa, který byl ve vlastnictví všech osob německé a maďarské národnosti, státní příslušnost tu nebyla podstatná. Dále zemědělský majetek zrádců a nepřátel republiky, zde opět nebyla podstatná státní příslušnost ale ani národnost. Dále se jednalo o právnické osoby, kdy byl zkonfiskován majetek akciových a jiných společností a korporací, když jejich správa úmyslně a záměrně sloužila německému vedení války nebo fašistickým a nacistickým účelům.

Dále dekret specifikoval osoby maďarské a německé národnosti, jakož i zrádce a nepřátele československé republiky.

V ustanovení § 2 se uvádí „, za osoby německé nebo maďarské národnosti je třeba považovat osoby, které při jakémkoli sčítání lidu od roku 1929 se přihlásily k německé nebo maďarské národnosti nebo se staly členy národních skupin nebo útvarů nebo politických stran, sdružujících osoby německé nebo maďarské národnosti“.

V ustanovení § 3 odst.1 písm.a) dekret specifikoval zrádce a nepřátele republiky a pod písm. b) právnické osoby, které záměrně a aktivně pomáhaly německému a maďarskému vedení války a nebo fašistickým a nacistickým účelům.

O tom, zda dotyčná fyzická či právnická osoba spadá pod ustanovení §3 odst.1 písm. a) nebo b) rozhodoval zemský národní výbor, v jehož obvodu

dotčená nemovitost byla. Pokud došlo k pochybnostem rozhodovalo ministerstvo zemědělství ve společné dohodě s ministerstvem vnitra.

Dekret se vztahoval na majetek československých občanů i cizinců. Československými občany tehdy ještě byli ti, kteří občanství pozbyli podle pozdějšího ústavního dekretu o státním občanství.

Dekret připouštěl výjimku pro osoby německé a maďarské národnosti, které se aktivně účastnily boje za zachování republiky. Zda lze tuto výjimku připustit rozhodoval na návrh příslušné rolnické komise příslušný národní výbor. V pochybnostech je konečné rozhodnutí opět na ministerstvu zemědělství a vnitra.

Označení osob, na které se konfiskace vztahovala bylo provedeno veřejnou vyhláškou. Veřejná vyhláška se vyvěšovala na úředních deskách místních národních výborů. Příslušným byl ten místní národní výbor v jehož obvodu se konfiskát nacházel.

Dále tento dekret v § 4 definoval „zemědělský majetek“. Jednalo se o zemědělskou a lesní půdu, budovy a zařízení, které k půdě patří. Dále závody zemědělského průmyslu a živý i mrtvý inventář. Pojem zemědělský majetek také zahrnoval všechna práva, která souvisela s držbou konfiskovaného majetku.

Dekret současně zřizoval Národní pozemkový fond při ministerstvu zemědělství. Tento fond byl povinen spravovat konfiskovaný zemědělský majetek dle §1 tak dlouho, než bude předán přídělčům.

Druhá část dekretu řešila přidělování již zkonfiskované půdy. Dekret stanovil několik okruhů oprávněných osob, které se mohly ucházet o příděl. Oprávněnými osobami pro přídělly byly zejména deputátníci a zemědělstí dělníci. Ti mohli získat příděl až do výše 8 ha orné nebo až 12 ha zemědělské půdy. Dále malozemědělci nebo mnohočlenné zemědělské rodiny. Oprávněnými osobami mohly být i obce a okresy, pokud šlo o veřejný účel. Dále stavební, zemědělská a jiná družstva složená z oprávněných uchazečů. Dále dělníkům, veřejným a soukromým zaměstnancům a maloživnostníkům pro stavbu vlastního domu nebo zřízení zahrady mohla být přidělena půda ve výměře nejvýše do 0,5 ha.

Podrobnosti přídělů upravoval dekret č. 28/1945 Sb., z 20.7.1945 o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci.⁹

Další ustanovení dekretu č. 12 obsahují způsoby úhrady za přidělený majetek.

Na Slovensku se postupovalo dle nařízení SNR č. 4/1945 Zb., jež bylo novelizováno nařízením č. 104/1945 Zb. Jednalo se o právní úpravu, která se od české trochu lišila. Toto nařízení stanovilo hranici pro konfiskaci zemědělského majetku Maďarů na 50 ha.¹⁰

4.1.2.3. Dekret č. 28/1945 Sb.

Dekret prezidenta republiky č. 28/1945 Sb. z 20. července 1945, o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů, a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci.

Dle tohoto dekretu pro získání přídělů nebylo podmínkou státní občanství. Podmínkou byla jednak příslušnost k českému, slovenskému nebo jinému slovanskému národu a dále státní a národní spolehlivost.

Dekret stanovil pravidla pro získání přídělů. Stanovil, že přednostní právo na příděl půdy mají uchazeči, kteří se vyznamenali a zasloužili v národně-osvobozené boji. Především vojáci a partyzáni nebo bývalí političtí vězňové, event. jejich rodinní příslušníci a zákonní dědicové. Nárok byl přiznán i rolníkům poškozeným válkou. Byla tu pravidla i pro reemigranty.

4.1.2.4. Dekret č. 108/1945 Sb.

Dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. ze dne 25. října 1945, o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy. Tento dekret byl vydán na základě dohody se Slovenskou národní radou a měl z toho důvodu celostátní platnost.

Dekret sestával ze tří částí. V první části byl vymezen zkonfiskovaný majetek, druhá část pojednávala o Fondech národní obnovy a část třetí obsahovala rozdělení zkonfiskovaného majetku.

Vymezení konfiskovaného majetku bylo rozděleno do dvou skupin:

a) První skupinu tvořil majetek nemovitý i movitý, ale i majetková práva jako jsou pohledávky, cenné papíry, vklady, práva nehmotná – vše co ještě je nebo ke dni skončení okupace se nacházelo ve vlastnictví tří kategorií osob. Jednou z kategorií byly fyzické osoby německé nebo maďarské národnosti. Výjimka byla udělena osobám, které prokázaly, že zůstaly věrné republice a trpěly pod fašistickým nebo nacistickým terorem nebo se účastnily aktivně boje za svobodu.

Další kategorii tvořily právnické osoby. Jednalo se především o Německou říši a Maďarské království, dále o veřejnoprávní korporace. Dále sem patřily nacistické a fašistické strany a další německé a maďarské právnické osoby.

Ve třetí kategorii byly uvedené fyzické osoby, které vyvíjely činnost směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, bezpečnosti a obraně Československé republiky, které takovou činnost podněcovaly nebo k ní sváděly. V době zvýšeného ohrožení republiky nadržovaly germanizaci či maďarizaci na území republiky.

b) Do druhé skupiny spadal majetek, který byl po 29. září 1938 v rukách subjektů uvedených v bodě a, ale v době faktického skončení okupace nebo i dříve, přešel do vlastnictví takových subjektů, u nichž již konfiskaci nepodléhal. Byla stanovena výjimka pro případ, že by konfiskace nebyla v souladu se zásadami slušnosti.

Dekret upravoval i možnost poskytnutí náhrad za konfiskovaný majetek, a to těm spoluvlastníkům konfiskovaného majetku, kteří nespádali do jedné ze tří výše zmíněných kategorií. Stejně podmínky náhrad pro podílníky či akcionáře se uplatnily při konfiskaci majetku právnické osoby.

Další výjimka z konfiskace se vztahovala na majetek, který dotčený subjekt nevyhnutelně potřeboval buď pro ukojení základních životních potřeb nebo k výkonu zaměstnání. Další výjimka se vztahovala na majetek, který byl dotčenému subjektu zabaven po 29. září 1938 pod tlakem okupace nebo z důvodů perzekuce ať už rasové, politické nebo národní.

Konfiskační výměr byl deklaratorním aktem, a nemusel se příslušné osobě doručovat. Nejčastěji byl konfiskační výměr vyhlášen veřejnou vyhláškou. Jestliže se jednalo o Čecha nebo Slováka a jeho pobyt byl znám, pak mu musel být výměr doručen. Zda jsou splněné podmínky pro konfiskaci dle tohoto dekretu rozhodoval v prvním stupni příslušný okresní národní výbor. Proti rozhodnutí národního výboru bylo možné se odvolat k zemskému národnímu výboru. Na Slovensku to bylo k příslušnému orgánu Slovenské národní rady. Rozhodovalo se dle ustanovení správního či exekučního řádu.

U osob židovského původu měly národní výbory nařízeno, že mají postupovat podle výnosu ministerstva vnitra z 13. 9. 1946, o zachování čs. státního občanství a povolování při vystěhování. Výnos pro tyto osoby stanovil mírnější postup, když pro splnění podmínek konfiskace výslovně požadoval, aby se např. dopustily „aktu aktivní germanizace“.¹²

Konfiskace majetku se vyznačovala ve veřejných knihách a rejstřících. Konfiskovaný majetek přešel do Fondu národní obnovy. Takovýto majetek spravoval Fond tak dlouho než byl majetek přidělen přidělovým řízením. Fondy měly spolupracovat především s osidlovacími úřady, při nichž byly zřízeny a s národními výbory.

Třetí část dekretu určovala, které orgány veřejné správy musely vypracovat rámcové plány pro přiděl. Obsahem těchto rámcových plánů bylo rozhodnutí, kolik malých, středních a velkých majetkových podstat mělo být přiděleno v jednotlivých místech a jak se mělo naložit se zbývajícími. Dále příslušný orgán státní správy vypracoval návrhy přidělových nařízení, právě podle výše uvedeného druhu konfiskovaného majetku.

Na podkladě takto vypracovaných rámcových plánů a přidělových nařízení byly sestavené plány přidělové a úhradové.

Dále dekret určoval, kdo je oprávněným uchazečem o přiděl. Majetkové podstaty mohly být přiděleny jednak zemím, okresům nebo obcím, ale i jiným veřejno-právním korporacím. Pak také účastníkům národního odboje, event. pozůstalým rodinným příslušníkům. Dále osobám poškozeným válkou či perzekucí. Dále těm, kteří se vraceli do pohraničí, které museli opustit. Nebo se vraceli až z ciziny do vlasti, ze které museli odejít.

Majetkové podstaty se přidělovaly do vlastnictví oprávněným uchazečům za úhradu.

Na přidělovém řízení se podílely národních výbory. Ty zřizovaly místní a okresní přidělové komise. Předmětem přidělu neměly být jednotlivé věci, ale přiděl měl tvořit celou majetkovou podstatu, tedy šlo o celý souhrn věcí a práv, které vytvářely živnost nebo obchod.

K dekretu byly vydány velmi podrobné prováděcí předpisy.

4.1.2.5. Dekrety retribuční

Dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. ze dne 19.7.1945 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, je označován jako velký retribuční dekret. Tento dekret platil jen pro české země.

Podle dekretu č. 16/1945Sb. byli stíháni nacističtí zločinci a jejich pomahači, tedy ti, kteří se aktivně podíleli na likvidaci Československa a spáchali konkrétně vyjmenované činy proti obyvatelstvu republiky.

Podle tohoto tzv. velkého retribučního dekretu bylo obžalováno přes 130 000 osob. Z nich bylo odsouzeno téměř 38 000 osob, z toho 475 Němců a 234 Čechů k trestu smrti.¹³ Tímto dekretem byl konfiskován majetek zrádců a kolaborantů.

Osnova retribučního dekretu byla vypracována ještě v Londýně v červnu 1943. Osnova dekretu byla předložena Státní radě se žádostí o projednání a vypracování „poradní správy“. Především komunisté v radě požadovali, aby byl vydán dekret, který by mezi nacisty a jejich pomahači vyvolal hrůzu. Státní rada osnovu schválila a doporučila vydání dekretu. Stejně se vyslovila i delegace Slovenské národní rady přítomná v Londýně. Ta však požadovala, aby zrádci a kolaboranti na Slovensku byli stíháni pouze slovenskými orgány podle slovenských předpisů.¹⁴

Národní očista na Slovensku pak probíhala podle nařízení SNR č.33/1945 Sb. ze dne 15. 5. 1945 – tedy odlišně od českých zemí.

Dekret prezidenta republiky o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech byl vydán v Londýně dne 1. února 1945 pod číslem 6 Úředního věstníku československého. Dne 19. července 1945 byl pak vydán znovu v Praze v částečně přepracovaném znění a pouze pro české země. Oficiálně byl vyhlášen 9.7.1945 pod číslem jednacím 16/1945 Sb.

Účel retribučního dekretu vystihuje jeho preambule takto: “ O přísnou spravedlnost volají neslýchané zločiny, kterých se dopustili nacisté a jejich zrádní spoluvníci na Československu. Porobení vlasti, vraždění, zotročování, loupení a ponižování, jehož obětí byl československý lid, a všechna ta stupňovaná německá zvěrstva, kterým bohužel pomáhali nebo asistovali i zpronevěřivší se občané českoslovenští, z nichž někteří zneužili přitom i vysokých úřadů, mandátů nebo hodností, musí dojít zaslouženého trestu bez průtahů, aby nacistické a fašistické zlo bylo vyvráceno z kořene“.

Hlava I. retribučního dekretu rozlišovala 4 skupiny zločinů. Jednalo se o zločiny proti státu dále proti majetku a proti osobám. Posledním uvedeným zločinem bylo udavačství. Většina skutkových podstat, upravených v 11 ustanoveních, byla převzata ze zákonů platných v předmnichovské republice (ze zákona na ochranu republiky č.50/1923 Sb., z trestního zákona č.117/1852 ř.z.)¹⁵

Soud mohl kromě hlavního trestu žaláře uložit trest vedlejší. Trest vedlejší spočíval v pozbytí občanské cti. Dále bylo možné rozhodnout, že odsouzený si

odpyká trest ve zvláštních pracovních táborech. Soud mohl rozhodnout, že jmění odsouzeného nebo jeho část propadá státu.

V hlavě II bylo pojednáno o mimořádných lidových soudech a o řízení před nimi, protože zločiny trestné podle retribučního dekretu č.16/1945 Sb. projednávaly mimořádné lidové soudy.

V průběhu retribuční se zjistilo, že velký retribuční dekret k důslednému potrestání nedostačuje, protože dle něho byly trestány jen nejzávažnější zločiny. Provedení očisty v plné šíři vyžadovalo další trestněprávní předpis, který by stíhal trestné činy menší společenské nebezpečnosti. Dne 27. října 1945 byl vydán dekret č.138 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti. Pro tento retribuční dekret se používalo označení „malý“.

Dle malého retribučního dekretu se stíhalo nepřístojné chování, urážející národní cítění českého nebo slovenského lidu, jež vzbudilo veřejné pohoršení v době zvýšeného ohrožení republiky, tj. od 21.5.1938 do 31.12.1946.

Tresty byly ukládány okresními a zemskými národními výbory, a to vězení do jednoho roku, nebo pokutu do jednoho miliónu Kčs nebo veřejné pokárání. Bylo možné uložit všechny tresty současně.

Velký retribuční dekret již v samé preambuli uvádí, že má trestní charakter. Dekret není namířen proti Němcům a Maďarům, nýbrž proti nacistům a jejich pomahačům. Je nesporné, že se jedná o dekret, který má zpětnou účinnost, a to ještě v trestně právní oblasti. Právním titulem pro odsouzení a tedy i ztrátu majetku byl individuální soudní akt – rozsudek soudu.

4.1.2.6. Dekrety znárodňující

Další skupinou prezidentských dekretů, které se dotýkaly vlastnických vztahů, a tím přinášely změny do předmnichovského ekonomického systému ale i právního, politického byly dekrety znárodňovací.

Potřeba znárodnění velkého průmyslu jako způsobu odstranění pozic a moci velkokapitálu, jemuž byla přičítána vina za rozbití Československa a kolaboraci s nepřítelem se objevovala téměř ve všech programových dokumentech jednotlivých odbojových složek.¹⁶

Požadavek potřeby znárodnění klíčových odvětví celého hospodářství republiky se objevil jak v londýnském exilu tak i v programech domácího odboje. Ostatně součástí londýnské exilové vlády bylo zvláštní ministerstvo hospodářské

rekonstrukce, které výslovně s provedením znárodnění (zestátnění) klíčových průmyslových podniků počítalo.¹⁷

V Košickém vládním programu byla otázka znárodnování upravena pouze rámcově. Ovšem spory o rozsah znárodnění, jeho načasování a způsob provedení byly velmi bouřlivé. Především komunisté a sociální demokracie tlačila na vládu, aby znárodnění proběhlo co nejdříve a v co nejširším rozsahu. Nakonec došlo v červenci 1945 k dohodě stran Národní fronty, že se provede znárodnění dekrety prezidenta republiky, a to ještě před svoláním Prozatímního národního shromáždění. Především komunisté a sociální demokraté byli zastánci velmi rozsáhlého a jednorázově provedeného znárodnění.

Byly znárodněny nejenom majetky Němců, Maďarů a zrádců, ale i majetek příslušníků spojeneckých států, ovšem tyto majetky byly znárodněny za náhradu. Celkově bylo znárodněno přes tři tisíce podniků, v nichž pracovalo 61% všech zaměstnanců.¹⁸

Znárodnující dekrety nedefinovaly pojem znárodnění zestátněním. Nicméně je nesporné, že šlo o vyvlastnění, tj. odnětí vlastnického práva. Pojem zestátnění znamenal způsob jeho provedení, tj. převod vlastnického práva k znárodněnému podniku na stát.¹⁹

4.1.2.6.1. Dekret č. 100/1945 Sb.

Dekret prezidenta republiky č.100 ze dne 24. 10. 1945 o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků .

Dekret uvádí, že dnem vyhlášení tohoto dekretu se znárodnějí zestátněním a následuje seznam podniků, kterých se zestátnění týká. Znárodněno bylo celé odvětví průmyslu uhelného, metalurgického, energetického zbrojního a značná část průmyslu chemického. V dalších odvětvích byly znárodněny podniky, které měly více jak 150 až 500 zaměstnanců.

Pro zařazení mezi znárodněvané podniky posledně jmenované kategorie bylo rozhodující, kolik měly v letech 1938-1940 zaměstnanců, či jaký byl objem jejich výroby. Vyloučení podniků ze znárodnění mohla provést , s výjimkou dolů, vláda, a to ve zvlášť odůvodněných případech na návrh ministra průmyslu.

Bylo také možné podnik ze znárodnění vyloučit a podnik trvale zastavit, když jeho činnost nebyla ve veřejném zájmu. Dělo se tak na návrh ministra průmyslu po dohodě s ministrem financí. Na Slovensku to bylo po dohodě s pověřencem pro průmysl a obchod a po slyšení pověřence pro finance .

Dekret výslovně nedefinoval pojem znárodnění zestátněním. Dekret pouze stanovil, že znárodněním nabývá stát vlastnictví k znárodněnému majetku. A dále uváděl, že se znárodnění týká nemovitostí, budov, zařízení, ložisek a nalezišť surovin. Dále se znárodnění dotýkalo příslušenství podniku. Do příslušenství podniku byly zahrnuty všechny movitosti a práva, jako licence, živnostenská oprávnění nebo vodní práva. Patřily sem také směnky, vkladní knížky, cenné papíry ale i hotovost a pohledávky. Znárodnění se týkalo i ložisek a nalezišť surovin a všech podniků, které tvořily se znárodněným podnikem hospodářský celek.

Ve druhém oddílu dekretu se stanovila náhrada za znárodnění. Dle dekretu se majetek znárodněl zásadně za náhradu. Náhrada se vyplácela dle obecné ceny majetku, která byla určena na základě úředních cen ke dni vyhlášení dekretu. Mohlo být použito i úředního odhadu. Do náhrady se nezapočítávalo nevytěžené nerostné bohatství nebo báňské oprávnění.

Bylo určeno, že náhrada bude vyplacena v cenných papírech, které vydal Fond znárodněného hospodářství a zaručených státem. Stát vymezil tři okruhy osob, kterým neposkytoval náhradu za znárodněný majetek. Náhradu nebyla poskytnuta za znárodněný majetek, který byl ke dni skončení okupace v rukou Německé říše, Maďarského království. Pak německým a maďarským právníckým osobám veřejného práva, německým a maďarským politickým stranám. Do druhé skupiny, která neobdržela náhradu patřily německé a maďarské fyzické osoby. Výjimkou byly antifašisté. Třetí okruh osob, kterým se neposkytovala náhrada byly zrádci a kolaboranti. Tedy vymezení osob, kterým se neposkytovala náhrada za znárodněný majetek bylo stejné jako vymezení osob, kterým byl majetek konfiskován dle dekretu č. 108/1945Sb.

Mezi tímto dekretem a dekretem č. 108/1945 Sb. došlo ke zvláštní situaci. Pokud by byl majetek ke dni účinnosti dekretu č. 100/1945 Sb. znárodněn, pak by se nekonfiskoval dle dekretu č. 108/1945Sb. a tudíž stát by musel za znárodněný majetek vyplatit náhradu. O tom, zda se v jednotlivém případě jednalo skutečně o osobu, které se náhrada neposkytuje, rozhodoval ministr průmyslu v dohodě s ministrem vnitra popřípadě s ministrem zahraničních věcí.²⁰

Na Slovensku tento problém projednával ministr průmyslu s pověřenci SNR.

Dekret obsahoval ustanovení, kterým zmocňoval ministra průmyslu a na Slovensku zmocňoval pověřence pro průmysl a obchod publikovat v Úředním

listě respektive v Úředním věstníku vyhlášku, které podniky byly podle dekretu skutečně znárodněny, aby nedošlo k pochybnostem. Samotná vyhláška ministerstva průmyslu však měla jen deklaratorní účinek.

Třetí oddíl tohoto dekretu pojednává o národních podnicích a jejich organizaci. “Z majetkových podstat znárodněných podniků, z majetkových podstat nabytých státem konfiskací nebo jiným způsobem, z podniků a závodů, které náleží státu, z jiného majetku státního (z prostředků Fondu znárodněného hospodářství) zřídí ministr průmyslu po dohodě s ministrem financí národní podniky nebo je začlení do národního podniku“. Dále dekret ukládá povinnost znárodněnému podniku užívat označení národní podnik.

Přechod vlastnických a jiných práv zapsal knihovní soud. Zápis se provedl na základě návrhu národního podniku, který se odvolal na tento dekret. Obdobně se postupovalo při vyznačení přechodu práv v jiných úředních rejstřících a seznamech jako v živnostenském, leteckém či patentním rejstříku nebo ve vodní knize.

Z dekretu plynulo, že stát získal postavení zřizovatele národních podniků, a měl i další řídicí a dozorčí funkce nad fungováním těchto podniků. Zároveň bylo jen státu vyhrazeno právo nově zakládat podniky v takových oborech, jako byly právě doly, těžký průmysl, energetika, zbrojní průmysl i výroba desek. Národní podnik vstupoval do závazků původního subjektu, a to ke dni převzetí majetku, s tím, že národní podnik mohl právně odporovat jednání, kterým se vlastník znárodněného podniku po 29.8.1944 snažil úmyslně poškodit nebo ztížit znárodnění průmyslu, a to ve lhůtě 1 roku ode dne převzetí podniku.

Zbývá ustanovení dekretu upravovala základní otázky právního postavení a řízení národního podniku. Vláda byla zmocněna dekretem, aby podrobnosti jak o struktuře národního podniku tak způsobu fungování národního podniku upravila vládním nařízením – tzv. statutem národních podniků.

Dekret obsahoval i trestně právní ustanovení, kterým chtěl zajistit provedení znárodnění. Zaváděl zločin pletich, kterých se dopustil ten, kdo chtěl úmyslně znárodnění podniku ztížit nebo mu i zabránit.

4.1.2.6.2. Dekret č. 101/1945 Sb.

Dekret č. 101/1945 Sb. z 24. 10. 1945 o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského.

Dekret č. 101/1945 Sb. znárodňoval cukrovary, průmyslové lihovary a rafinerie cukru a lihu. Například pro znárodnění pivovarů a mlýnů byl stanoven konkrétní objem výroby. Pro podniky na výrobu tuku nebo cukrovinek byl zase určující počet zaměstnanců.

Dekret výslovně uváděl výjimky, na které se tento dekret nevztahoval. Jednalo se o výtěžková a hospodářská společenstva, která se zřídila podle zákona č.70/1873 ř.z. Na Slovensku platila výjimka pro družstva zřízena podle zák. čl. XXXVII/1875 o obchodním zákonu a na tzv. rolnické akciové cukrovary a rafinerie.

Opět bylo možné v odůvodněných případech provést vynětí ze znárodnění. Rozhodovala o tom vláda na návrh ministra výživy a na Slovensku po dohodě s pověřencem pro výživu a zásobování. Také v případě podniků potravinářského průmyslu se seznam znárodněných podniků publikoval vyhláškou ministra výživy v Úředním listě respektive v Úradnom vestníku.

Při určování výše náhrady za znárodněný majetek se postupovalo obdobně jako při určování náhrady v dekretu prezidenta č. 100 o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků.

Opět na návrh národního podniku zapsal knihovní soud přechod vlastnických a jiných práv znárodněného podniku na navrhovatele s odvoláním na tento dekret.

Byla zde jedna významná odchylka od dekretu č.100/1945 Sb. Ta umožňovala vytvářet národní podniky nejen ze znárodněného majetku, ale i z majetku konfiskovaného nebo ze znárodněného majetku průmyslových podniků.

4.1.2.6.3. Dekret č. 102/1945 Sb.

Dekret prezidenta č. 102/1945 Sb. ze dne 24. 10. 1945, o znárodnění akciových bank vycházel koncepčně z dekretu č. 100/1945 Sb.

Dnem vyhlášení dekretu č. 102 došlo tedy ke znárodnění zestátněním akciových společností, které provozovaly bankovní a peněžní obchody a přeměňovaly se v národní podniky-banky. Na tyto nové národní podniky pak přešla práva i závazky znárodněných akciových bank. Nové banky – národní podniky podávaly návrh na zápis do obchodního rejstříku. Tuto přihlášku k zápisu banky do obchodního rejstříku podávala nová správa podniku u krajského soudu. Na základě odvolání na tento dekret soud zapsal do pozemkové

knihy přechod vlastnických a jiných práv, která náležela akciové bance na národní podnik.

Za akcie náležela náhrada. Výše náhrady odpovídala jejich obecné ceně a pokud by takové ceny nebylo pak jejímu úřednímu odhadu. Za akcie se neposkytovala náhrada v případech, že akcie byly v držení určitého okruhu osob.

Tento okruh byl shodný s okruhem osob, kterým se neposkytovala náhrada již ve znárodnovacím dekretu č. 100. Náhrada se poskytovala v cenných papírech, v hotovosti a v jiných hodnotách.

Byla zakotvena povinnost nových bank odvádět po dotaci rezervního fondu přebytky výtěžků státu. Resortní ministrem, jemuž příslušely pravomoci k provedení znárodnění a k řízení o náhradu, byl ministr financí, jenž na Slovensku působil ve spolupráci s pověřencem pro finance. Jako další stupeň řízení a dozoru bankovního sektoru byla vytvořena Ústřední správa bank, mezi jejíž úkoly patřilo mimo jiné navrhování členů představenstev bank, zkoumání jejich účtů a koordinace jejich činnosti.

Stejně jako ustanovení o náhradách byla ustanovení o trestním postihu, přejata z dekretu č.100/1945 Sb.

Na základě tohoto dekretu se v českých zemích deset a na Slovensku šest akciových bank stalo národními podniky.

Dekret o znárodnění bank se dodatečně uplatnil i v případě likvidovaných německých peněžních ústavů, zejména České eskomptní banky a České banky Union, jež byly po vydání dekretu č. 108 z 25. října 1945 považovány za konfiskáty.²⁶

4.1.2.6.4. Dekret č. 103/1945 Sb.

Dekret č.103/1945 Sb., o znárodnění soukromých pojišťoven. Soukromé pojišťovnictví tak bylo zestátněno, nicméně se brzo ukázalo, že znárodnění pojišťovnictví nemůže být paušální a týkat se všech soukromých organizací bez rozdílu. Především šlo o penzijní fondy některých firem, které byly vyhláškou ministerstva financí z 20. listopadu 1946 vyňaty z opatření podle dekretu prezidenta republiky č. 103 z 24. října 1945, o znárodnění soukromých pojišťoven.²⁷ Po tomto zásahu si samostatné postavení zachovalo asi 30 pojišťovacích spolků nebo ústavů, kde byly penzijní fondy hlavně dělníků a úředníků.

Dekret vycházel ze stejných principů jako dekret o znárodnění akciových bank s několika rozdíly. Mezi ně patřila zejména podrobnější úprava fondů tvořených pojišťovnami a způsob rozdělení zisku. Odvod státu byl stanoven minimálně 20% přebytků hospodaření ročně.

Pro novou organizaci pojišťovnictví byla zřízena Pojišťovací rada podřízená ministerstvu financí. Ta určovala zásady soutěže mezi pojišťovnami, vykonávala dozor a vydávala příslušných závazných směrnic.

4.1.2.7. Dekrety v bankovníctví, peněžnictví

Přeměna bankovníctví počala v roce 1945 dekretem č. 5, kdy do mnoha bank byla dosazena národní správa. Dalším dekretem v této oblasti byl dekret č.35/1945Sb. ze dne 31.7.1945, o přechodném omezení výplat vkladů u peněžních institucí v pohraničním území. Omezení výplat se týkalo především „státně nespolehlivého obyvatelstva.

Po skončení války došlo k měnovému chaosu, když byly v oběhu současně říšskoněmecké marky, protektorátní peníze ale i slovenská koruna a dokonce korunové poukázky, které byly vytištěné v Sovětském svazu. Byl vydán dekret prezidenta č. 91/1945 Sb. ze dne 19.10.1945, o obnovení československé měny. Dalším problémem byl také špatný stav peněžních institucí, především výše jejich dubiózních pohledávek za německou říší a Maďarským královstvím.

V celém politickém spektru převládl shodný názor, že je třeba komplexního řešení celé situace, a že je třeba jednotného státního řízení v oblasti bankovníctví a peněžnictví.

Z těchto důvodů byla první měnová reforma dekretem č. 91/1945 Sb. spojená s procesem znárodnění. Dekretem č. 102 se stalo 16 akciových bank národními podniky. Znárodněné akciové banky byly kontrolovány Ústřední správou bank, což byl počátek centralizace československé bankovní soustavy. Tato centralizace byla dokončena po únoru 1948.

Dále stát fakticky převzal pohledávky peněžních institucí z doby okupace za německou říší. Stát vznášené československé nároky na úhradu těchto pohledávek u nástupnických institucí třetí říše, to znamená nejdříve u okupační spojenecké správy a pak u Spolkové republiky Německo, ale tyto nároky byly většinou zamítnuté, především z důvodů neuzavření mírové smlouvy.

4.1.2.8. Dekret č. 81/1945 Sb.

Dekret č. 81/1945 Sb. z 25.9.1945, o některých opatřeních v oboru spolkovém.

Tento dekret byl vydán proto, aby napravit zásahy do českých spolků v době nesvobody. Dekret jednak obnovoval české spolky a jednak upravoval jejich majetkové poměry. Dekret pověřoval okresní národní výbory, aby spolkům zajistili restituci zabaveného majetku.

Současně tento dekret rozpustil spolky německé a maďarské a jejich majetek byl zajištěn.

Vyňaty z tohoto dekretu však byly spolky výdělečné, na něž dopadala ustanovení dekretu o konfiskaci nepřátelského majetku.¹¹

4.1.2.9. Dekret č.122/1945 Sb. a č.123/1945 Sb.

Byly vydány dva dekrety, které se dotýkaly majetku vysokých škol. Prvním byl dekret č. 122/1945 Sb. ze dne 18. října 1945, o zrušení německé univerzity v Praze. Tento dekret zrušil německou univerzitu a její veškerý majetek připadl Karlově univerzitě.

Dekret č.123/1945 Sb. ze dne 18. října 1945, o zrušení německých vysokých škol technických v Praze a Brně. Tyto vysoké školy byly zrušeny a majetek připadl vysokým školám technickým v Praze a Brně.

Oba dekrety nabývaly účinností zpětně k 17. listopadu 1939. Tituly získané na těchto německých vysokých školách od účinností dekretu neplatily.

4.1.2.10. Dekret č. 124/ 1945 Sb.

Během okupace došlo k rozsáhlým zásahům německých okupačních orgánů do pozemkové držby českého a židovského obyvatelstva. Náprava tohoto stavu po skončení války, byla provedena vydáním zvláštního dekretu č.124/1945 Sb. ze dne 27.10.1945, o některých opatřeních ve věcech knihovních. Tento dekret platil jen pro české země.

Účelem dekretu bylo „Očištění veřejných knih od některých knihovních zápisů z doby nesvobody“. Očištění probíhalo tak, že v knihovních složkách kde byla jako oprávněná osoba zapsána např. Německá říše, Království maďarské, osoby veřejného práva podle německého nebo maďarského práva, německá strana nacistická...a přitom jejich přímými právními předchůdci byl Československý stát, země Česká nebo Moravskoslezská anebo jejich podnik, ústav, fond jemu

náležící nebo jimi spravované, pak knihovní soud vymazal tento zápis přechodu práva a naopak obnovil zápis pro osobu, která byla předtím oprávněná.

Byl-li v knihovní složce jako osoba oprávněná zapsán bývalý Protektorát Čechy a Morava a nebo jeho podnik, fond...v takovém případě zapsal knihovní soud mimo nich jako osobu oprávněnou Československý stát anebo jeho podnik, ústav nebo fond, který mu náležel nebo ho spravoval.

Takovéto výmazy a zápisy provedl soud na základě návrhu, který učinil úřad, do jehož oboru působnosti správa tohoto majetku patří.

Pokud vlastník učiní návrh na výmaz poznámky zabavení nebo zavedení vnučené správy i poznámky záboru, které byly zapsány v době nesvobody a došlo k důvodným pochybnostem o správnosti požadovaných změn, pak uložil knihovní soud žadateli, aby do určené lhůty předložil osvědčení místního národního výboru o státní spolehlivosti zúčastněných osob.

4.1.3. Normotvorná činnost SNR

Na konferenci v Postupimi, 25. 7. 1945 při jednání o vysídlení německé a maďarské menšiny z území Československa, byl odsouhlasen odsun pouze německé menšiny. V případě maďarské menšiny bylo doporučeno československé i maďarské vládě, aby se dohodly na jiném řešení. Maďarská vláda pod vlivem dekretů a i vítězné koalice podepsala dohodu o vzájemné výměně obyvatelstva. Na základě smlouvy s maďarskou vládou ze dne 27. 2. 1946 se pak prováděla výměna obyvatelstva – z Maďarska přišly asi 73 000 osob a odešly 74 000 osob.²¹

V letech 1945 – 47 na základě dekretu prezidenta republiky č. 88/194 Sb. došlo k organizovanému odsunu občanů maďarské národnosti ze Slovenska do českého pohraničí.

Otázka restituce židovského majetku proběhla na Slovensku zcela odlišně.

V Čechách a na Moravě o průběhu arizace rozhodovali němečtí okupanti. Na Slovensku průběh arizace židovského majetku řešila lúdacká politická reprezentace. Arizovaný majetek přešel do slovenských rukou, po válce nebyl skutečný zájem na Slovensku arizovaný majetek restituovat.

Slovenská reprezentace odmítala dekret prezidenta republiky č.5/1945Sb. a trvala na tom, že v této věci přijme své řešení. Tak došlo k tomu, že dekrety prezidenta republiky o zásahu do majetkových práv německé a maďarské menšiny neměly na území Slovenska platnost.

Vydané nařízení č. 50 Zb.n. SNR ze dne 5. června 1945 znemožnilo restituci arizovaného majetku, hlavně zemědělské půdy. O situaci na Slovensku ohledně arizovaného majetku se začaly zajímat mezinárodní židovské organizace a poukazovalo na ni i mezinárodní mínění.

Nakonec došlo ke změně postoje slovenské reprezentace. Restituci židovského majetku měl následně řešit až zákon č. 128 Zb.n. o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o nárocích z této neplatnosti a z jiných zásahů do majetku vcházejících, ze dne 16. května 1946.²² Tento zákon byl ještě novelizován, ale restituce se už neuskutečnila, protože došlo ke změně politického systému.

Dále bylo vydáno nařízení SNR č.33/1945 Sb.n. SNR o potrestání fašistických zločinců, okupantů, zrádců a kolaborantů a o zřízení lidového soudnictví. Významným bylo nařízení předsednictva SNR č.22/1945 Zb.n. SNR o úpravě právního řádu a revizi právních aktů na území Slovenska, které dočasně okupoval maďarský stát.

4.2. Období Prozatímního národního shromáždění

Vznikem Prozatímního národního shromáždění (PNS) bylo nahrazeno vydávání dekretů prezidenta republiky a nařízení Slovenské národní rady zákony, které měly celostátní platnost. Tím odpadla dosavadní podmínka nutná pro vydání dekretů – předběžná dohoda se SNR. Prozatímní národní shromáždění se ujalo funkce 28.10.1945.

Všechny dekrety prezidenta republiky byly ratifikovány Prozatímním národním shromážděním dne 28. 3. 1946. Ratifikací bylo stanoveno, že všechny dekrety prezidenta republiky je třeba považovat za zákon, ústavní dekrety za ústavní zákon.

PNS přijalo celkem 80 zákonů. Tyto zákony již nezpůsobovaly tak zásadní změny jako předchozí prezidentské dekrety. Podstatná část zákonů směřovala k obnově a konsolidaci národního hospodářství, finančních vztahů (např. první zákon o státním rozpočtu po osvobození) a k prohloubení sociálního zákonodárství. Bylo přijato rozsáhlé sociální zákonodárství.²³

Za pozornost stojí fakt, že značné množství dekretů podepsal prezident Beneš těsně před skončením své zákonodárné činnosti, což bylo 28. října 1945. Přitom 24. října 1945 podepsal znárodňující dekrety č. 100 až 103/1945Sb. Dekret č. 108/1945Sb. byl podepsán 25. října, a další dekrety podepsal ještě 27. října

1945. Za podpisy na těchto dekretech byl kritizován, s tím že tato rozhodnutí měl již ponechat na Prozatímním národním shromáždění. Domnívám se, že tato kritika byla oprávněná, protože se jednalo o významná rozhodnutí, která ovlivnila hospodářský život země na několik desetiletí a hlavně usnadnila komunistům pokračování v nastoupené socializaci země.

4.3. Období Ústavodárného národního shromáždění

Ústavodárné národní shromáždění vzešlo již z demokratických voleb. První schůze se byla 18. 6. 1946. Jeho zákonodárná činnost naplňovala tzv. budovatelský program vlády. Byla to vláda, jejímž předsedou byl člen KSČ. Hlavním úkolem tohoto orgánu bylo vypracování a přijetí ústavy.

Do 25. 2. 1948, kdy došlo k mocenskému zvratu, bylo přijato 149 zákonů, jako tzv. dvouletý hospodářský plán, zákony o zemědělství a myslivosti – např. zákon o revizi první pozemkové reformy.²⁴

4.3.1. Revize první pozemkové reformy

Úpravu vlastnických vztahů k půdě řešil již Košický vládní program. Výše uvedeným dekretem č. 12/1945Sb. se s okamžitou platností a bez náhrady konfiskoval zemědělský majetek Němců, Maďarů zrádců a nepřátel. Zkonfiskovaná půda se přidělovala podle určitých kritérií do vlastnictví fyzických a právnických osob.

Další změny ve vlastnictví půdy byly provedeny revizí první pozemkové reformy. Právní předpoklady byly vytvořeny již v roce 1919-20. Pozemková reforma se však nepodařila v předválečném období úplně realizovat, a proto její revize byla požadována.

V červenci 1947 přijalo Národní shromáždění zákon č. 142/1947 Sb., o revizi pozemkové reformy, tento zákon byl několikrát novelizován. Právně zákon navázal na předpisy první republiky o první pozemkové reformě a na některé dekry. Revizi byl podroben pozemkový majetek, který byl ze záboru v první pozemkové reformě vyloučen. Dále pozemkový majetek, který již byl zabrán, ale nebylo o něm rozhodnuto a pozemkový majetek ve formě tzv. zbytkových statků ve výměře větší než 50 ha. Provedením revize byla pověřena revizní komise ministerstva zemědělství. Konečnou fází revize byl přiděl revizí získaného majetku. Pozemek byl přidělován zásadně za úplatu. Za pozemkový majetek, který byl zabrán po provedení „revize“ podle tohoto zákona náležela jeho

vlastníkovi náhrada stanovena podle zásad obsažených v § 41 a násl. prvo-republikového náhradového zákona.²⁵

Výjimky, které byly z revize připuštěny, se týkaly zejména majetku, který byl již ve vlastnictví státu, obcí, okresů, výrobních a hospodářských družstev, byl to již zkonfiskovaný pozemkový majetek Němců, Maďarů, kolaborantů, atd.

Poznámky

¹ Císař, J.; Kindl, V. Vývoj zákonodárství na území ČSR 1945-1990. In: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha, 2002, str.81

² tamtéž, str.80

³ Pavlíček, V. O dekretch prezidenta republiky v kontinuitě státu a práva. In: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha, 2002, str.97

⁴ tamtéž, str.129

⁵ Kuklík, J. Dekrety prezidenta republiky-výraz kontinuity československého právního řádu nebo jeho revoluční změny. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha, 2004, str.146

⁶ Veselý, Z. Dějiny českého státu v dokumentech. Praha, 1994, str.398

⁷ tamtéž, str.393

⁸ Kuklík, J. a kol. Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989. Praha, 2009, str.26

⁹ Kuklík, J. Dekrety prezidenta republiky – výraz kontinuity československého právního řádu nebo jeho revoluční změny. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha, 2004, str.149

¹⁰ Kuklík, J. a kol. Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989. Praha, 2009, str.27

¹¹ Kuklík, J. Dekrety prezidenta republiky-výraz kontinuity československého právního řádu nebo jeho revoluční změny. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha, 2004, str.151

¹² tamtéž, str.152

¹³ Veselý, Z. Dějiny českého státu v dokumentech. Praha, 1994, str.382

¹⁴ Soukup, L. Retribuční dekrety prezidenta ČSR dr. Edwarda Beneše. In: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha, 2002, str.143

¹⁵ tamtéž, str.144

¹⁶ Veselý, Z. Dějiny českého státu v dokumentech. Praha, 1994, str.402

¹⁷ Kuklík, J. Dekrety prezidenta republiky-výraz kontinuity československého právního řádu nebo jeho revoluční změny. In: Vývoj práva v Československu

v letech 1945-1989. Praha, 2004, str.154

- ¹⁸ Veselý, Z. Dějiny českého státu v dokumentech. Praha, 1994, str. 402
- ¹⁹ Kuklík, J. a kol. Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989. Praha, 2009, str. 36
- ²⁰ Kuklík, J. Dekrety prezidenta republiky-výraz kontinuity československého právního řádu nebo jeho revoluční změny. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha, 2004, str. 158
- ²¹ Petráš, R. Menšiny v Československu 1945-1989. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha, 2004, str. 246
- ²² Zavacká, K. Slovenská národní rada v letech 1944-1989. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha, 2004, str. 613
- ²³ Císař, J.; Kindl, V. Vývoj zákonodárství na území ČSR 1945-1990. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha, 2002, str. 81
- ²⁴ tamtéž, str. 82
- ²⁵ Kuklík, J. a kol. Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989. Praha, 2009, str. 85
- ²⁶ Novotný, J.; Šouša, J. K právní úpravě bankovníctví, peněžnictví (spořitelnictví) a pojišťovnictví v Československu v letech 1945-89. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha, 2004, str. 532
- ²⁷ tamtéž, str. 539

5. Právní úprava vlastnických vztahů v období 1948 – 1960

5.1. Znárodnění

Politické změny, ke kterým došlo v roce 1948, vedly k centrálně řízené ekonomice, zcela změnily pojetí vlastnického práva a došlo k dalšímu zabírání zemědělské půdy a dalším znárodněním k výrazným majetkovým přesunům, které uskutečnilo nyní již Národní shromáždění.

Otázka druhé etapy znárodnění se stala jednou z klíčových otázek spojených z únorovým převratem a poúnorovým vývojem a znárodnění samotné se stalo zcela nepochybně základním symbolem nového režimu.¹

Znárodnění se provádělo novelizací znárodněvacích dekretů z roku 1945 nebo přijímáním nových zákonů. Do znárodnění byla zahrnuta i ta odvětví hospodářství, jichž se dekrety z roku 1945 netýkaly.

Nyní se znárodnění dotklo už i středních a malých podniků, ale i živností a obchodů. Formálně byla nyní pro znárodnění stanovena hranice 50 zaměstnanců, a to pokud takového počtu dosáhly dotčené podniky kdykoliv po 1. lednu 1946.²

V některých odvětvích byly znárodněny podniky bez ohledu na počet zaměstnanců např. velkoobchody, stavebné podniky, cestovní kanceláře, polygrafické podniky, restaurační a ubytovací podniky, přírodní léčivé zdroje, lázně a zákonem č. 185/1945 Sb. bylo stanoveno, že takové ústavy může zřizovat a provozovat jen stát. Při znárodnění se uplatnila i kritéria technická nebo výrobní kapacity.

Znárodnění bylo provedeno těmito zákony :

-zákon č.114/1948Sb., ze dne 28.dubna 1948, o znárodnění některých dalších průmyslových a jiných podniků a závodů a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků

-zákon č.115/1948Sb.,ze dne 28.dubna 1948, o znárodnění dalších průmyslových a jiných výrobních podniků a závodů v oboru potravinářském a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků tohoto oboru.

Téhož dne byly přijaty i zákony

-zákon č. 118/1948Sb.o organizaci velkoobchodní činnosti a znárodnění velkoobchodních podniků

- zákon č.119/1948Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodním vlastnictví
- zákon č. 120/1948Sb. o znárodnění obchodních podniků s 50 nebo více činnými osobami
- zákon č.121/1948Sb.o znárodnění ve stavebnictví
- zákon č.122/1945Sb. o organizaci a znárodnění cestovních kancelářích
- zákon č.123/1945Sb. o znárodnění polygrafických podniků
- zákon č.124/1948Sb. o znárodnění některých hostinských a výčepnických podniků a ubytovacích zařízení
- zákon č.125/1945Sb. o znárodnění přírodních léčivých zdrojů a lázní a o začlenění a správě konfiskovaného lázeňského majetku
- zákon č.126/1948Sb. o znárodnění některých šlechtitelských podniků.³

Znárodnění bylo upraveno obdobně jako znárodnění dle dekretu č.100/1945Sb. V zákonech byl uveden výčet majetkových podstat nebo charakter činností, kterých se znárodnění dotýkalo. Vlastníci znárodněných podniků měli dle zákona nárok na náhradu. Rozšířil se však okruh osob, které na náhradu neměly nárok, a v praxi k vyplácení náhrady československým občanům docházelo jen výjimečně.⁴

Došlo k silnému omezování i drobného živnostenského podnikání. Živnostenský řád sice formálně platil i po roce 1948, nové živnosti však byly připuštěny jen na základě volné úvahy národních výborů. Stát se nejruznějšími prostředky snažil přimět živnostníky ke vstupu do státních, komunálních či družstevních podniků.

Snaha „likvidovat zbytky soukromokapitalistické hospodářské základny“ vedla dokonce k tomu, že v roce 1959 byl - zpravidla bez náhrady- vyvlastňován majetek i těch bývalých živnostníků, kterých se znárodnění netýkalo, a kteří svůj majetek předali do užívání státním organizacím nebo družstvům.⁵ Komunisté provedli vyvlastnění velkého počtu soukromých obytných domů za pomoci zákona č.71/1959 Sb., o opatřeních týkajících se některého soukromého domovního majetku.

V roce 1948 byla dokončena i přeměna bankovníctví. Přeměna bankovníctví, peněžnictví dle komunistické koncepce zahrnovala především státní monopol v bankovníctví, soustředění peněžního obrátu v jediné bance, jeho regulování v zájmu státní hospodářské politiky a peněžní kontrolu nad tvorbou a rozdělováním společenského produktu.

Prosadila se představa, že bankovní soustava bude co nejjednodušší, což umožní centrálním orgánům snadno zasahovat do činností podniků. Funkce centrální banky měla být v maximální míře spojena s funkcemi obchodních bank. Postupně se likvidovala vícesegmentovost, při současné snaze monopolizovat všechny bankovní operace a zejména úvěrování.⁶

Tohoto cíle bylo dosaženo těmito kroky: v březnu 1948 byla zestátněna Národní banka Československá. Ta se stala veřejným státním ústavem, její kmenovým jmění činilo více jak půl miliardy korun. Koncentraci peněžních ústavů realizoval zákon č.181 z 20.července 1948, o organizaci peněžnictví, který připouštěl existenci jen tří typů bank, a to národních podniků, Poštovní spořitelny a Investiční banky.⁷

Obdobný proces jako v bankovníctví, proběhl i v pojišťovnictví. Těsně po únoru 1948 byly vydány dvě vyhlášky ministerstva financí, a to o sloučení pojišťoven a o stanovách Československé pojišťovny, národního podniku, čímž byl uskutečněn proces koncentrace, který završil důležitý zákon č.190 z prosince 1950, o úkolech a organizaci pojišťovnictví. Tímto zákonem byla Československá pojišťovna začleněna do ekonomicko-finančního systému republiky. Není bez zajímavosti, že majetek pojišťovny byl vlastnictvím státu, ale závazky pojišťovny se mohly hradit jen ze jmění, které bylo pojišťovně svěřeno do správy.⁸

5.2. Pozemková reforma 1948

K dalším významným změnám dochází opět ve vlastnictví zemědělské půdy. Zde komunistický režim navázal na pozemkovou reformu v první republice a pak na její revizi. Hledal různé možnosti, jak zkonfiskovat další hektary půdy nebo aspoň vlastnictví k půdě omezit.

Na schůzi Ústavodárného Národního shromáždění dne 21. března 1948 přednesl předseda vlády Gottwald program nové pozemkové reformy a dalších změn v zemědělství. Tento program byl realizován několika zákony vydanými 21.3. 1949 :

1) Jednalo se o zákon č. 44/1948Sb., o změně a doplnění zákona o revizi pozemkové reformy. Tím byl zákon č. 142/1947Sb. novelizován. Při realizaci tohoto zákona, byla přidělená významná funkce rolnickým komisím. Ty hrály důležitou roli při spolurozhodování o parcelizaci pozemků velkostatků, ale i o přidělech půdy. Dále tímto zákonem bylo umožněno státu, aby převzal zbytkové

statky i pod výměru 50 hektarů. K 31. březnu 1949 tak bylo do soupisu, podle tohoto zákona, zařazeno více než 620 000 hektarů půdy v kategorii velkostatků a 400 000 hektarů půdy“ zbytkových statků.“ Z této výměry bylo původním vlastníkům ponecháno 60 815 hektarů.⁹ Mezi drobné rolníky bylo přiděleno 100 000 hektarů půdy. Zbývající část, tj. více jak 800 000 hektarů převzaly národní výbory, družstva a státní statky.

2) Dalším přijatým zákonem byl zákon č.45/1948Sb., o rozdělení pozůstalosti se zemědělskými podniky a o zamezení drobení zemědělské půdy. Tímto se omezila možnost vlastníků převést pozemky mimo vymezený velmi úzký okruh osob.

3) Závěrečnou etapou pozemkové reformy bylo v Československu přijetí zákona o nové pozemkové reformě, zákon č.46/1948 Sb., o trvalé úpravě vlastnictví k zemědělské a lesní půdě. Zákon už obsahoval politický požadavek, aby horní mez vlastnictví půdy byla stanovena na 50 hektarů s tím, že vlastníkem půdy může být jen pracující zemědělec. To dle proklamované zásady „půda patří těm, kdo na ní pracují“. Zákon pracoval s pojmem „nucený výkup“. Jednalo se o povinnost vlastníka půdy - a to i zemědělce, který na půdě pracoval – nechat stát vykoupit tu půdu, která přesahovala výměru 50 ha. Jednalo se tedy o vyvlastnění za náhradu. Takto vykoupená půda měla být přidělena do vlastnictví pracujícím drobným rolníkům.

Vlastník půdy, která přesahovala povolenou 50 hektarovou výměru, měl povinnost provést soupis půdy a předložit na MNV. Vlastník, který tento soupis nepředložil včas, nebo úmyslně uvedl nepravdivé údaje mohl být potrestán. Za přestupek byla pokuta až do výše 50 000 korun nebo vězení až na 6 měsíců, nebo i oba tresty.

Stát také vykupoval pro účely přidělu půdu označovanou za spekulaci. Spekulační půda byla půda na níž vlastník sám nepracoval, ale půdu dlouhodobě pronajímal. Stát vykupoval i půdu, která byla ve vlastnictví právnických osob. Vykoupenou půdu spravoval až do jejího odevzdání přidělcům Národní pozemkový fond.¹⁰

Výkup probíhal tak, že vlastník půdy buď obdržel výpověď z hospodaření na vykupované půdě od ministerstva zemědělství, nebo jím pověřeného orgánu. Výpověď bylo možné učinit též veřejnou vyhláškou. Proti výpovědi nebyl přípustný žádný opravný prostředek.¹¹ Výpovědní doba byla minimálně tříměsíční, aby vlastník mohl sklídit úrodu.

Až v roce 1958 byla vydána vyhláška, která upravovala správu nepříděleného zemědělského majetku, který byl získán z pozemkové reformy. Takto získaný, ale nepřídělený majetek zůstal ve vlastnictví státu a byl spravován okresními národními výbory podle předpisů o správě národního majetku. Lesní půda přešla do vlastnictví státu, jednalo se téměř o dva milióny hektarů.¹²

4) Dalším přijatým zákonem byl tzv. scelovací zákon, zákon č.47/1948 Sb., o některých technicko-hospodářských úpravách pozemků. Na základě tohoto zákona bylo možno spojovat rozdrobené pozemky, vyrovnávat hranice pozemků. Dále bylo možno dosáhnout toho, aby cizí pozemky uvnitř lánů jiného vlastníka, byly odstraněny z důvodů efektivnějšího využívání půdy. Uvedené pozemkové směny musela zajistit tzv. scelovací družstva. Členové scelovacích družstev byli dáni zákonem. Byli to jednak vlastníci dotčených pozemků a pak zástupci obce, v jejímž katastru se pozemky nacházely. Činnost scelovacího družstva podléhala státnímu doзору. Po ukončení scelovacího řízení a splnění závazků se mohlo družstvo rozejít. Scelování pozemků bylo využíváno po zahájení kolektivizace ve prospěch vznikajících družstev.¹³

Zápisy do pozemkových knih se prováděly přiměřeně dle zákona 90/1947 Sb. Vlastnické právo na přídělce bylo možno převést přímo z dosavadního vlastníka. Jednotlivá řízení prováděl Národní pozemkový fond, který byl zmocněn ministerstvem zemědělství.

Jako řádný opravný prostředek proti rozhodnutím správních orgánů provádějících výkup a příděl půdy zákon stručně upravoval institut odvolání.¹⁴ Odvolání bylo možno podat k zemskému národnímu výboru, a to jak proti výkupu tak i přídělu půdy.

Za přídělenou půdu byl přídělce povinen zásadně platit náhradu. Také uchazeči museli prokázat splnění podmínek, jaké pro ně stanovil zákon o revizi pozemkové reformy. Přídělci byli také omezeni při dalším nakládání s půdou. Dále tu byla povinnost přídělce na půdě osobně pracovat

Všemi popsánymi zásahy do vlastnictví půdy, které jsem výše uvedla, dosáhli komunisté toho, že vlastnictví původních velkých vlastníků bylo nahrazeno velkým počtem nových vlastníků, ale s podstatně menší výměrou půdy. Tyto nové soukromé vlastnické vztahy k půdě již komunisté formálně nezrušili, ale fakticky je nahradili uživateli instituty v době, kdy bylo nastoupeno združstevňování. Takže těmto novým vlastníkům půdy zůstalo pouhé holé vlastnictví. Tímto způsobem stát vyřešil otázku soukromého vlastnictví půdy.

5.3. Ústava 1948

Vypracovat a schválit novou ústavu mělo Ústavodárné národní shromáždění, které bylo ustaveno na základě voleb v roce 1946. Ústava však byla přijata až v roce 1948. Bylo přijato znění, které komunisté navrhovali již před únorem. Prezident republiky ústavu nepodepsal a ještě před nabytím účinnosti ústavy na svoji funkci rezignoval. Ústava byla přijata jako ústavní zákon č.150/1945 Sb. dne 9. května 1948 a podepsal ji Klement Gottwald.

Text ústavy jednak navazoval na ústavu z roku 1920 a jednak mu byla vzorem sovětská ústava z roku 1936. Z tohoto důvodu ústava obsahovala tradiční demokratické prvky, jako parlamentarismu, lidská práva. Ale obsahovala i část s novými prvky, spočívající v zavedení národních výborů, v novém řešení národnostní otázky dále pokračovala v dalším postátnění soukromé ekonomiky. Rovněž kladla důraz na sociální práva. Především však určovala prosovětskou mezinárodní politickou orientaci.

Podle ústavy byla ekonomika ekonomikou smíšenou. Byly tu tři sektory hospodářství, sektor socialistický, kapitalistický a sektor soukromý malovýrobní. Za základ prohlásila ústava sektor socialistický. Ústava upravila i vlastnictví k výrobním prostředkům. Formálně tak bylo zavedeno monopolní státní vlastnictví národního majetku (§149odst.1) a byly vymezeny kontury osobního vlastnictví (§158 odst. 2), jakožto ideologicky tolerované individuální formy vlastnictví.³⁶ Dočasně bylo tolerováno soukromé vlastnictví. Ústava zavedla i komunální vlastnictví, ale to nebylo již dále legislativně upravené a téměř se nepoužívalo.

Vlastnictví, jako základní ústavní právo, ústava potlačila. Likvidace soukromého vlastnictví v krátké době bylo stigmatem celého komunistického období, byť ústava z roku 1948 i po dvou znárodněních v roce 1945 a 1948 zaručovala soukromé vlastnictví do 50 zaměstnanců a 50 hektarů půdy.¹⁵

Jestliže prezident Beneš se snažil, aby formálně i obsahově navázal nejen na první republiku ale i na tradice, které se tu po staletí vytvářely, pak komunisté se fakticky snažili o opak. Vše co tu bylo chtěli změnit a vzorem jim bylo sovětské Rusko. Právní řád se začal socializovat a transformovat podle sovětského vzoru. Lidově demokratický režim začal být nahrazován diktaturou proletariátu

5.4. Právníková dvouletka

Vytvoření nového právního řádu, po vydání Ústavy 9. května, se stalo jednou z priorit nového režimu. Komunisté potřebovali zákonně podchytit změny, ke kterým došlo po jejich převzetí moci.

V červnu 1948 Klement Gottwald na zasedání Ústředního výboru KSČ řekl, že „je třeba zlikvidovat nemožný stav, kdy u nás platí zákony z doby Marie Terezie“ a vyhlásil nutnost zavést nový právní řád, který by pomohl upevnit a rozvíjet výsledky politického vítězství.¹⁶ Byla vyhlášena právníková dvouletka, během které došlo v letech 1949 – 50 k rekonstrukci všech základních odvětví práva. Výjimkou bylo pouze pracovní právo, kde k tomu došlo až v roce 1965.

Již v roce 1949 Národní shromáždění schválilo nový rodinný zákoník, čímž vlastně bylo konstituováno nové odvětví práva. Rodinné právo bylo dříve součástí občanského zákoníku a jako samostatné odvětví neexistovalo. Protože došlo k novému pojetí rodinného práva, z důvodů odlišného pohledu socialistické společnosti na manželství a rodinu, tak se z občanského zákoníku právo rodinné vyčlenilo. Dále byl rekonstruován občanský zákoník a občanský soudní řád. Z hlediska tématu diplomové práce je významná ta skutečnost, že rekonstrukcí občanského zákoníku se jednotný institut vlastnictví rozpadl. Dále byl rekonstruován trestní zákon a trestní řád, trestní zákon správní a trestní řád správní.

V průběhu dalšího vývoje se začalo z rámce občanského práva hmotného vydělovat pracovní právo, dále zemědělsko-družstevní právo a hospodářské právo. Základ hospodářskému právu byl položen vydáním zákona 99/150 Sb., o hospodářských smlouvách a státní arbitráži. Vznikalo tak nové právní odvětví – hospodářské právo, které nahradilo dřívější obchodní právo

Dalším významným předpisem byl rámcový zákon č.69/1949Sb. o organizaci zemědělství, který se stal podkladem pro kolektivizaci zemědělství.

Lze tedy shrnout, že straničtí představitelé dali proklamované přestavbě právního řádu do vínku dva základní cíle: vytvořit v Československu jednotný právní řád a zároveň nové – socialistické „nevykořisťovatelské“- právo.¹⁷

5.5. Zákon o právu rodinném.

Prvním v pořadí nově přijatých kodexů byl zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném. Tímto zákonem se konečně sjednotila úprava rodinného práva na celém území Československa. Dále se úprava rodinného práva vyčlenila z oblasti občanskoprávních vztahů. Uzavření manželství byl rodinně právní úkon,

čímž tedy uzavření manželství přestalo mít charakter smlouvy a již nebylo podřízeno obecné úpravě smluvního práva v občanském zákoníku. Toto vyčlenění mělo vyjadřovat oproštění rodinných vztahů od majetkových zájmů.

Podle tohoto zákona jsou si manželé zásadně rovni, mají stejná práva a povinnosti a o podstatných věcech rodiny rozhodují vzájemnou dohodou. Manželství vznikalo souhlasným prohlášením muže a ženy před národním výborem. Zákon č. 265/1949 zavedl obligatorně civilní sňatek, který lze uzavřít před místním národním výborem jako orgánem státní správy.

Také v majetkových vztazích rušil zákon o rodině dosavadní nadřazenost muže. Zavedl nový právní institut tzv. zákonné majetkové společenství manželů. Jméni získané v době trvání manželství jedním nebo druhým z manželů, tvořilo společné jmění manželů, kterým nakládali oba manželé. Znamenalo to, že veškerý majetek, který nabyl jeden z manželů se stal společným jměním manželům. Z tohoto společného jmění manželů byl vyjmut majetek, který získal jeden z manželů ještě před vstupem do manželství, dále dar jednomu z manželů nebo majetek nabytý dědictvím. Do společného jmění také nespadal majetek sloužící jednomu z manželů k jeho osobní spotřebě nebo k výkonu povolání. Zákon rovněž připouštěl, aby si manželé smluvně formou soudního zápisu upravili majetkové poměry odlišně od zákonných ustanovení.¹⁸

Novým bylo i ustanovení o dědickém právu. Děti manželské i děti nemanželské měly stejné postavení, což vedlo k jejich rovnoprávnosti v případě dědění, kdy se bez ohledu na svůj původ staly zákonnými dědici.

Tyto všechny výše uvedené změny vycházely ze sovětského pojetí rodinného práva. Vycházely z představy, že rodina je součástí společnosti a není vůbec věcí soukromou. Plyne z toho jasná snaha režimu, postavit rodinu pod kontrolu státu.

5.6. Občanské právo

Občanský zákoník byl přijat jako zákon č. 141/1950 Sb. ze dne 25. října 1950 s účinností od 1. ledna 1951.

Vypracování nového občanského zákoníku byl náročný úkol. Občanské právo se v českých zemích opíralo dosud o občanský zákoník z roku 1811. Na Slovensku pak občanské právo nebylo kodifikováno a jeho základem zůstávalo obyčejové právo. Již v období mezi dvěma válkami se připravovala nová kodifikace občanského práva, ale k jejímu uskutečnění nedošlo.¹⁹

Květnová ústava položila základy lidově demokratickému období občanského práva. Období lidové demokracie můžeme z hlediska práva charakterizovat jako etapu euforického budování základů nového právního řádu v rámci nového politického a hospodářského systému.²⁰ Jedním z hlavních úkolů občanského zákoníku bylo silné omezení vlastnických vztahů, měl umožnit dohled a kontrolu státu nad veškerým majetkem. Dalším významným úkolem zákoníku byla funkce výchovná. Byla zde představa, že je třeba zbavit občany potřeby vlastnit majetek a místo toho je naučit užívat společné věci. Podle ústavy se mělo vlastnictví stát vztahem mezi lidmi.²¹

Občanské právo bylo vystavěno na základech římského práva a vládnoucí stranou bylo kritizováno s tím, že chrání zájmy buržoazie proti pracujícím a je tedy nezbytné vybudovat občanské právo na zcela jiném základě. Nové občanské právo již bude odrážet zájmy lidu.

Kontinentální právo bylo také odmítáno ideology komunismu, z důvodů právního dualismu - rozlišování práva na soukromé a veřejné. Z pohledu vládnoucí ideologie v socialistickém či komunistickém právním řádu v hospodářské oblasti není nic soukromého a vše je veřejnoprávní. Nové občanské právo bylo postaveno na zásadě nadřazení kolektivního zájmu nad individuálním zájmem, což bylo opět v rozporu s tradičním pojetím práva, kdy soukromé právo chránilo individuální zájmy.

Dále muselo mít nové občanské právo důležitou vlastnost, a to třídní charakter. Dle komunistické ideologie je společnost rozdělena do tříd. Vládnoucí třída, která vlastní výrobní prostředky, vykořisťuje pracující třídu ke svému prospěchu, což vytváří mezi třídami napětí. Třídní charakter práva měl za úkol prosazovat zájmy vládnoucí dělnické třídy především proti třídám nepřátelským.

Občanský zákoník vznikl v době, kdy hospodářství obsahovalo sektor socialistický, malovýrobní a soukromý. Musel tedy všechny různorodé ekonomické vztahy zohlednit a zajistit, aby jeho ustanovení byla použitelná v každém z těchto sektorů. Z těchto důvodů navázal na předchozí předválečnou občanskoprávní úpravu především tím, že zachoval z valné části její systém i vysokou abstraktnost právní úpravy.²²

Občanský zákoník pojem vlastnictví nedefinoval. Zákoník vycházel ze zásady, že z vlastnictví plynou nejen práva ale i povinnosti pro vlastníka. Hlavní povinností vlastníka pak bylo, aby svým výkonem vlastnického práva neškodil zájmům společnosti.

Přijetím tohoto kodexu se ukončila diskuse o otázce vlastnického subjektu majetku, kterým disponovaly národní podniky, když jeho § 103 stanovil, že vlastníkem tohoto majetku je stát a podniky jej mají jen v operativní správě.²³ Podniky nenabývají při svém hospodaření vlastnictví pro sebe, nýbrž pro stát.

Předmětem úpravy občanskoprávních vztahů byly pouze vztahy majetkoprávní. Bylo prosazeno užší pojetí majetkového práva. Občanský zákoník neobsahoval ustanovení o právu rodinném, družstevním a pracovním. Tato ustanovení byla upravena zvláštními předpisy. Naopak, součástí občanského zákoníku se stala ustanovení, která dříve byla v obchodním zákoníku, byla to například ustanovení o prokuře, nekalé soutěži. Občanský zákoník tak převzal i funkci obchodního kodexu.

Nový občanský zákoník porušil jednu ze základních zásad práva, a to právní rovnost mezi subjekty právního vztahu, tím že zvýhodnil socialistické právní osoby, když jim výslovně poskytl zvýšenou ochranu.

Tuto ochranu poskytoval socialistickému vlastnictví, protože tvořilo hospodářskou základnu. Stanovil zásadu, že nelze zcizovat předměty socialistického vlastnictví, protože národní majetek nemůže být v soukromém vlastnictví. Zákoník, vycházel z Ústavy 9. května, stanovil že výrobní prostředky v lidově demokratickém státě mohou být jen v socialistickém vlastnictví, tj. mohou být jen národním majetkem nebo majetkem lidových družstev.²⁴

5.6.1. Druhy vlastnictví

Občanský zákoník rozlišoval vlastnictví k výrobním prostředkům, a na základě toho členil vlastnictví na státní, soukromé a vlastnictví osobní. Na rozdíl od ústavy neznal pojem tzv. komunálního vlastnictví.²⁵

Vlastnictví mělo formu státního vlastnictví národního majetku. Soukromé vlastnictví zákoník vztahoval na vlastnictví buď malovýrobců, kteří nevykořisťují cizí pracovní sílu nebo na vlastnictví kapitalistické. Pro kapitalistické vlastnictví stanovil horní hranici, a to 50 zaměstnanců u podniku. U rolníků malovýrobců byla stanovena hranice půdy 50 hektarů a vlastník na této půdě musel sám pracovat.

Zatímco počátkem 50. let bylo soukromé vlastnictví vnímáno jako přežitek starých buržoazních vztahů, avšak v rámci politiky postupného přechodu k socialistickým hospodářským poměrům forma vlastnictví byla tolerovaná, stává se v 60. letech již nežádoucím institutem.²⁶ Zákoník o soukromém vlastnictví

konstatuje, že se řídí ustanoveními o vlastnickém právu, pokud z těchto ustanovení neplyne, že platí jen pro socialistické nebo osobní vlastnictví.

Občanský zákoník zaváděl osobní vlastnictví, které se mělo úzce propojit se socialistickým, avšak bylo zdůrazněno, že osobní vlastnictví nemůže bez socialistického vlastnictví vůbec existovat. Nacházel se v něm osobní majetek jednotlivců, představovaný předměty domácí a osobní spotřeby, rodinnými domky nebo úsporami nabytými prací. Tento osobní majetek byl prohlášen zákonem za nedotknutelný. Jakmile by ovšem věc určená k osobní spotřebě byla použita jako výrobní prostředek nebo zboží, změnil by se odpovídajícím způsobem i druh vlastnictví.²⁷

5.6.2. Dědické právo

Oblast dědického práva také doznala změn. Byl zdůrazněn význam rodinných vztahů, a byl položen důraz na dědění ze zákona. Dědění ze závěti považoval zákon za výjimku. Dědici byl stanoveni jen nejbližší příbuzní. Pokud tedy zůstavitel zanechal závět, ve které tito nejbližší příbuzní nebyli jako dědici uvedeni, náležel jim zákonný podíl na dědictví.

Nebyla převzata dosavadní koncepce, podle které se dědictví nabývalo až soudním odevzdáním. V souladu se zásadou sovětského občanského práva, že pouhé jmění nemůže být subjektem práv, odstranil občanský zákoník institut ležící pozůstalosti, hereditas iacens, která se vydávala dědici na základě jeho přihlášky, a nově stanovil že dědictví se nabývá okamžikem smrti zůstavitele.²⁸

5.6.3. Superficies solo cedit

Občanský zákoník prolomil tradiční římskoprávní zásadu superficies solo cedit. Tato zásada byla obsažená i v obecném občanském zákoníku z roku 1811. Dle občanského zákoníku z roku 1950 už stavba nebyla součástí pozemku, ale stala se samostatnou nemovitostí. Došlo tedy k právnímu oddělení stavby od pozemku. Politicky toto právní oddělení bylo zdůvodněno kolektivizací venkova, založením zemědělských družstev, která hospodařila na pozemcích k nimž měli vlastnické právo stále původní vlastníci.

Docházelo k tomu z toho důvodu, že při vstupu do družstva přenechávali členové družstva svůj hospodářský majetek družstvu ke společnému hospodaření. Ovšem k převodu vlastnických práv k půdě mezi vstupujícími družstevníky a družstvem nedošlo. Tedy členové družstva z právního hlediska byli stále vlastníky

pozemků, na kterých družstvo hospodařilo, ale zůstali vlastníky i těch pozemků na kterých družstvo postavilo stavby. Pokud by zásada superficies solo cedit stále platila pak družstevní stavby by přirůstaly vlastníkům pozemků.

Z tohoto důvodu zákon zakotvil nově zásadu, podle níž stavby nejsou součástí pozemku. Důsledkem této zásady je, že vlastnické právo ke stavbě má odlišný režim od vlastnického práva k pozemku. Tato zásada platí v českých zemích pořád.

Nicméně ani zrušením této zásady se nezabránilo komplikacím. K těm došlo tehdy, když chtěl člen družstva vystoupit. Vystoupením z družstva mu vznikl nárok na vrácení pozemku, který dal družstvu do užívání. Takový nárok vznikl i dědici po zemřelém družstevníkovi. Tuto situaci řešily Vzorové stanovy JZD, které právě s ohledem na tyto případy stanovily, že v případě, že by se vrácením pozemků narušilo společné hospodaření, vyčlenilo mu družstvo jiné pozemky stejné výměry.²⁹ Tím ovšem vzniklý problém nebyl zcela odstraněn, pokud bývalý člen družstva takto nově nabyl pozemky, pak zase neměl doklad o tom, že je vlastníkem těchto pozemků.

5. 6.4. Zásada intabulační

Zásada intabulační znamená, že vlastnictví k nemovité věci se nabývá až zápisem do pozemkové knihy. Od tohoto tradičního systému občanský zákoník upustil.

V předchozí úpravě se k nabytí vlastnického práva k nemovitosti zásadně vyžadoval kromě právního titulu např. smlouvy i modus, tj. provedení zápisu v pozemkových knihách nebo uložení listiny u soudu. Od 1.1.1951 se od těchto požadavků upustilo. Vlastnické právo k nemovitostem se zásadně převádělo již uzavřením smlouvou. Tedy účinky převodu nemovitosti nastaly perfekcí smlouvy a zapsaný převod vlastnictví k nemovitosti do pozemkových knih, měl povahu jen deklaratorní. Deklaratorní povahu měly i zápisy věcných břemen a zástavních práv k nemovitostem. Tento nevhodný zásah do nabývání vlastnického práva k nemovitostem platil až do 1.1.1993.

Ovšem dodnes platí, že u smluv uzavřených v období od 1.1.1951 do 1.1.1993 může dojít k zápisu vlastnického práva na katastru nemovitostí kdykoliv. Katastrální úřad má povinnost duplicitně zapsat vlastnické právo i pro další osobu, jež je dle předložené kupní smlouvy nabyvatelem nemovitostí. Zpravidla pak dochází k soudnímu sporu. Tyto spory většinou vyhrávají právě ti,

co z uvedeného období předloží smlouvu, a to z toho důvodu, že se stali vlastníky nemovitostí dříve. Tedy právní normy vzniklé ještě v komunistickém režimu ohrožují vlastnické vztahy dodnes.

5.7.Zemědělsko – družstevní právo

Socializační tendence se po roce 1948 projevovala také v zemědělství. Zemědělská půda, získaná opatřeními z roku 1945 i novou pozemkovou reformou, byla sice nejdříve přidělována malým zemědělcům, ale později byl nastoupen kurz združstevňování jednak dobrovolného, ale i různými metodami vynuceného. Přitom z koncepce pozemkové reformy v roce 1948 žádným způsobem nevyplýval způsob násilně prováděné kolektivizace zemědělství v příštích letech. Zemědělského družstevnictví nemělo u nás tradici, vytvářelo se podle sovětského vzoru. Pro československé komunisty pokyn k tak rozsáhlé a přitom překotné kolektivizaci přišel z Moskvy.

Na podzim roku 1948 vedení KSČ rozhodlo o změně československého zemědělství na socialistický model kolektivizace a velkovýroby dle sovětského vzoru. V listopadu 1948 na zasedání ÚV KSČ Gottwald formuloval postup k dosažení socializace venkova zřizováním státních traktorových stanic a společných výkrmů, podporou družstevnictví a zbavením vlivu venkovských boháčů.³⁰

Počátkem prosince 1948 předsednictvo ÚV KSČ schválilo jako organizační formu zemědělského družstevnictví jednotná zemědělská družstva. Příprava zákona byla uložena ministru zemědělství. Dne 23. února 1949 byl schválen zákon č. 69/1949 Sb., o jednotných zemědělských družstvech.

V únoru 1949 byl přijat zákon č. 24/1949 Sb. o mechanizaci zemědělství. Podle něho přecházelo do rukou státu jak řízení tak zajišťování a používání techniky. Nově utvořený národní podnik Ústředí pro mechanizaci zemědělství se sídlem v Praze zakládal jako své složky státní strojní stanice s opravami, ústřední a krajské opravny, sklady a výcviková střediska.³¹

Tento národní podnik byl oprávněn provádět nucené výkupy mechanizačních prostředků od těch rolníků, kteří neplnili plány jak výrobní tak vyživovací. Na základě tohoto ustanovení se získala mechanizace pro státní traktorové stanice a pro JZD. Byla to jedna z forem nátlaku na sedláky, odpůrce kolektivizace.³²

Významné omezení vlastnických práv k půdě přinesl zákon č.65/1951 Sb. z 11.července 1951, o převodech nemovitostí a o pronájmech zemědělské a lesní půdy. Zákon omezoval dispoziční práva vlastníků pozemků. Tento zákon byl namířen především proti „vesnickým boháčům“. Byli omezeni jak v prodeji půdy tak i v dědickém řízení. Omezení byli i v převodech a pronájmech půdy, a to i na manžela, děti nebo sourozence. Omezení spočívalo v udělování souhlasu ONV s takovou dispozicí.

Po přijetí zákona o JZD začala pod tlakem stranických a státních orgánů vznikat jednotná zemědělská družstva. Hmotné vybavení budovaných JZD stát podporoval přidělováním konfiskovaného majetku. Na základě vládního usnesení ze dne 7.11.1950 o urychleném budování družstevních stájí z objektů, jež byly v místech k dispozici, získávala družstva bezplatně budovy konfiskované podle dekretů prezidenta republiky č.12/1945 Sb. a č.108/1945 Sb.

Stát chtěl využít i neobdělávanou půdu. Ta byla především v pohraničních oblastech republiky, kterou původní přídělce opustil. V obcích, kde takovýto nevyužívaný majetek byl, stalo se jeho přídělcem JZD. Pozemky družstvo dostalo do trvalého užívání bez náhrady a budovy do vlastnictví za náhradu. Pokud v obci ještě nedošlo k založení JZD, byly tyto nemovitosti přiděleny místním národním výborům, jež je spravovaly až do doby, kdy bylo JZD v obci založeno a než mu bylo možno nemovitost předat.³³

Na jaře 1952 nejvyšší stranické a státní orgány hodnotily postup kolektivizace zemědělství. Oficiální dokument uváděl v činnosti JZD řadu nedostatků. Za nalezené nedostatky byly považovány projevy smířlivosti k vesnickým boháčům, špatná organizace práce, rovnostářské odměňování, nadměrné záhumenky apod. Toto špatné hodnocení bylo důvodem k zesílení politického tlaku na odpůrce združstevňování. Rozsáhlé usnesení mj. doporučovalo využívání zákona č.55/1947 Sb. všude tam, kde nezajišťoval „vesnický boháč“ řádné obdělávání svých polí. Pozemky vytypovaných osob měly orgány národních výborů přidělit JZD do povinného nájmu.

Dne 17.2.1953 byly schválené Vzorové stanovy ministerstva zemědělství, které je zveřejnilo formou sdělení – Úřední list částka 40/1953, na Slovensku Úřední vestník částka 43/1953. Vzorové stanovy JZD se staly, vedle zákona č.69/1949 Sb. o JZD, druhým hlavním právním předpisem kolektivizace zemědělství .

Vzorové stanovy z roku 1953 si kladly za cíl vybudování družstevních zemědělských hospodářství jako hospodářství socialistických organizací. Stanovy upravovaly i združstevňování půdy. Byla zde povinnost rolníka, vstupujícího do JZD, vložit do družstva veškerou půdu. Družstva měla rozorát meze a vytvořit velké lány, což mělo být základem pro družstevní hospodaření. Ovšem institut soukromého vlastnictví půdy byl stále zachován. Dále rolník musel vložit do družstva i ostatní movitý a nemovitý majetek - hospodářská zvířata, mechanizační prostředky, budovy atd. dle potřeb družstva .

Konfiskace na základě dekretů prezidenta republiky z roku 1945 a po roce 1948, výkupy z pozemkové reformy, nuceně darovaný či opuštěný majetek představovaly v polovině 50. let státní vlastnictví půdy, odhadované na 1 milion hektarů.³⁴

Po roce 1948 se vlastnictví k půdě postupně stávalo podřadnou kategorií a na významu nabývaly různé formy užívacích vztahů k ní : trvalé a bezplatné užívání státní půdy, družstevní užívání půdy vnesené do JZD jejich členy nebo jejich rodinnými příslušníky, užívání k zajištění zemědělské (lesní) výroby, příslušející JZD k sdružené půdě jiných občanů.³⁵

Vzhledem k tomu, že společenské vztahy JZD mají velmi specifický charakter vzniklo samostatné právní odvětví zemědělsko-družstevního práva. Toto nové právní odvětví mělo pomoci přeměnit malovýrobního zemědělství na družstevní socialistickou velkovýrobu.

Poznámky

¹ Kuklík, J. a kol. Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989. Praha, 2009, str.129

² tamtéž, str.129

³ tamtéž, str.130

⁴ Kuklík, J. a kol. Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989. Praha, 2009, str.130

⁵ Mikule, V. Správní právo a veřejná správa na území České republiky od roku 1945. In: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha, 2002, str.170

⁶ Novotný, J.; Šouša, J. K právní úpravě bankovníctví, peněžnictví, spořitelnictví, pojišťovnictví v Československu v letech 1945-89. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha, 2004, str.534

⁷ tamtéž, str.534

⁸ tamtéž, str.540

- ⁹ Kuklík, J. a kol. Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989. Praha, 2009, str. 196
- ¹⁰ tamtéž, str. 198
- ¹¹ tamtéž, str. 198
- ¹² Vojáček, L.; Schelle, K.; Knoll, V. České právní dějiny. Plzeň, 2008, str. 607
- ¹³ Soukup, L. Kolektivizace zemědělství v ČSR – právní a protiprávní povaha, In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha, 2004, str. 458
- ¹⁴ Kuklík, J. a kol. Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989. Praha, 2009, str. 199
- ¹⁵ Peška, P. Úvahy nad popřením ústavnosti v letech 1948- 1989. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989 Praha, 2004, str. 203
- ¹⁶ Vojáček, L.; Schelle, K.; Knoll, V. České právní dějiny, Plzeň, 2008, str. 357
- ¹⁷ tamtéž, str. 358
- ¹⁸ Kadlecová, M.; Schelle, K.; Veselá, R.; Vlček, E. Vývoj českého soukromého práva. Praha, 2004, str. 126
- ¹⁹ Knapp, V.; Knappová, M; Švestka, J. Občanské právo hmotné svazek 1. Praha, 1997, str. 55
- ²⁰ Kuklík, J. a kol. Vývoj československého práva 1945-1989. Praha, 2009, str. 515
- ²¹ Dvořák, J. Vývoj občanského práva. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha, 2004, str. 472
- ²² Dvořák, J. K některým otázkám vývoje občanského práva. In: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha, 2002, str. 235
- ²³ Kadlecová, M.; Schelle, K.; Veselá, R.; Vlček, E. Vývoj českého soukromého práva. Praha, 2004, str. 92
- ²⁴ Dvořák, J. K některým otázkám vývoje občanského práva. In: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha, 2002, str. 235
- ²⁵ Vojáček, L.; Schelle, K.; Knoll, V. České právní dějiny. Plzeň, 2008, str. 571
- ²⁶ Kuklík, J. a kol. Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989. Praha, 2009, str. 551
- ²⁷ Dvořák, J. K některým otázkám vývoje občanského práva. In: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha, 2002, str. 236
- ²⁸ tamtéž, str. 237
- ²⁹ Kuklík, J. a kol. Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989. Praha, 2009, str. 557
- ³⁰ Soukup, L. Kolektivizace zemědělství v ČSR – právní a protiprávní povaha. In: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha, 2002, str. 459
- ³¹ tamtéž, str. 460

³² tamtéž, str.460

³³ tamtéž, str. 466

³⁴ Kuklík, J. a kol. Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989. Praha, 2009, str.212

³⁵ Vojáček, L.; Schelle, K.; Knoll, V. České právní dějiny. Plzeň, 2008, str. 608

³⁶ Kuklík, J. a kol. Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989. Praha, 2009, str.517

VI. Právní úprava vlastnických vztahů v období 1960 - 1989

6.1. Ústava 1960

Na XI. sjezdu KSČ, v červnu 1958, vedení strany konstatovalo, že v Československu byla dovršena socialistická výstavba, že se podařilo odstranit zbytky vykořisťovatelských tříd, takže došlo k vítězství socialistických výrobních vztahů. Vedení komunistickému režimu učinilo závěr, že květnová ústava neodpovídá potřebám společnosti, ve které socialismus zvítězil.

Nový návrh ústavy schválilo Národní shromáždění jako ústavní zákon č.100/1960 Sb. ze dne 11.července 1960. Ústava z roku 1960 byla před přijetím nadneseně označená za ústavu socialistickou a stát dostal název Československá socialistická republika. Stalo se tak prohlášením samotné ústavy, že“ socialismus v naší vlasti zvítězil“, což bylo spjato s generální likvidací soukromého vlastnictví.¹

Za základ ekonomického systému prohlásila ústava zespolečnění výrobních prostředků, plánovité řízení národního hospodářství a socialistické vlastnictví, které označila za hlavní druh vlastnictví.

Dále ústava připustila osobní vlastnictví a za omezujících podmínek i drobné soukromé vlastnictví, vylučující vykořisťování cizí pracovní síly. Ovšem již sama existence druhého sektoru hospodářství - soukromého vlastnictví - byla v rozporu s tvrzením komunistů, že socialismus zvítězil.

6.2. Občanské právo

Budování socialistické společnosti, jejíž principy byly zakotveny v nově přijaté ústavě v roce 1960, žádaly i zásadní změny v právním systému, tedy i v občanském právu.

Místo diskuzí o koncepci občanského zákoníku bylo učiněno politické rozhodnutí, že úpravu občanského zákoníku je třeba zaměřit na každodenní vztahy, do nichž vstupují občané při uspokojování svých potřeb, a dále že občanský zákoník nebude upravovat vztahy mezi socialistickými organizacemi. Otázka samostatných kodifikací práva občanského a hospodářského byla touto politickou direktivou definitivně vyřešena.²

Realizace tohoto politického záměru vyústila do kodifikace tří zákoníků, a to občanského zákoníku, zákon č.40/1964Sb., hospodářského zákoníku, zákon č.109/1964Sb., a zákoníku mezinárodního obchodu, zákon č.101/1963 Sb. Tyto

tří samostatné kodifikace upravily vztahy, které byly dříve vnímané jako vztahy soukromoprávní. Později z existence samostatných kodexů se vyvozovala dokonce samostatnost tří odvětví práva, tj. práva občanského, hospodářského a zahraničního obchodu.

Občanský zákoník byl stále hlavním právním předpisem pro úpravu občanskoprávních vztahů. Ale vzhledem k jeho úzce vymezenému předmětu upadal. Předmět úpravy občanského zákoníku byl omezen jen na majetkové a osobní vztahy, které vznikaly v oblasti uspokojování osobních potřeb. Subjekty těchto vztahů byly buď socialistické organizace a občané nebo společenské vztahy mezi občany navzájem. Jednalo se o užší pojetí občanského zákoníku, pro které se posléze v literatuře ujal termín „spotřebitelské pojetí občanského práva“.³

Tradiční instituty jako držba, vydržení, služebnost, nájemní smlouva byly ze zákoníku vypuštěny. Naopak, občanský zákoník zavedl nové instituty jako institut osobního užívání nebo tzv. přenechání, např. přenechání bytu.

Brzo po vydání občanského zákoníku bylo zjevné, že se tento kodex občanského práva nezdařil. V roce 1982 došlo k rozsáhlé novele č. 134/1982 Sb.

Tak bylo pojmově znovu zavedena držba a znovu byl zaveden institut vydržení, ovšem značně zdeformovaný. Do občanského zákoníku se vrátily účinky relativní neplatnosti právního úkonu. Z hlediska vlastnického práva však žádnou pozitivní změnu novela nepřinesla. Vlastnické právo bylo dál potlačováno a bylo nahrazováno institutem osobního užívání.

Ministr spravedlnosti v tomto zákoníku spatřoval podstatný pokrok proti občanskému zákoníku z roku 1950, který byl poplatný buržoazní koncepci občanského práva jako souhrnu práv vlastníků, a prohlásil, že „nové pojetí občanského práva má význam z hlediska právního i z hlediska vědeckého. Podařilo se nám překonat strnulost staré civilistiky a otevřít tak dveře novému rozvoji občanského práva.“⁴

6.2.1. Vlastnictví

Právní řád vymezil základní formy vlastnictví. Bylo to kolektivní vlastnictví státní a družstevní, dále individuální vlastnictví osobní a soukromé. Názvy vlastnictví se v průběhu času měnily.

Po přijetí občanského zákoníku z roku 1964 přestal být užíván pojem státní vlastnictví a místo něho se začal používat pojem socialistické společenské vlastnictví. Do tohoto pojmu spadalo vlastnictví státní, družstevní ale i osobní.

Hlavní rozdíl mezi socialistickým typem vlastnictví a soukromým typem vlastnictvím byl charakter předmětu vlastnického práva.

Občanský zákoník definoval odlišení osobního a soukromého vlastnictví. Pro osobní vlastnictví platilo, že jeho zdrojem byla pouze práce občana ku prospěchu společnosti a předměty osobního vlastnictví musely mít spotřební charakter. Dále pro určení, zda se jednalo o osobní vlastnictví, se vycházelo jak z rozsahu majetku, což bylo dáno objemem majetku, ale i z velikosti samotné věci. To platilo hlavně pro rodinné domky.

Socialistické společenské vlastnictví, ve formě státního vlastnictví, bylo vlastnictví všeho lidu, a představoval jej národní majetek. Do národního majetku patřilo například nerostné bohatství, prostředky průmyslové výroby, lesní fond, vodní toky, peněžní ústavy, zdravotnická zařízení. Národní majetek byl vytvořen především znárodněním a plánovaným hospodářstvím.

Družstevní vlastnictví bylo jako vlastnická forma zakotveno v ústavě z roku 1960. Uvedení této formy mělo spíše položit základ kolektivizaci, než provést legislativní vymezení. Co bylo výlučně předmětem státního vlastnictví, nemohlo být předmětem lidových družstev. To, co mohlo být předmětem individuálního vlastnictví mohlo být předmětem vlastnictví i družstev.

Ovšem půda ve vlastnictví družstev nebyla, byla pouze ve společném užívání jednotných zemědělských družstev. Půda byla ve vlastnictví státu nebo v soukromém vlastnictví a družstva ji získala do trvalého užívání. Tedy soukromé vlastnictví půdy bylo sice formálně nezrušené, ale byly využívány instituty společenského užívání půdy. Členovi družstva, který do družstva vložil půdu, zůstal jen holé vlastnictví.

Osobní vlastnictví mělo tři základní rysy: nerozlučitelná spojitost se socialistickým společenským vlastnictvím, původ pocházející z práce občana pro společnost a spotřební charakter. Bylo vnímáno, jako odměna za práci pro společnost. Ovšem již na počátku 50. let bylo upuštěno od striktního chápání, že jde výhradně o odměnu za práci, a byl připuštěn i jiný původ jeho vlastnictví. Například tím mohl být dar, výhra v loterii, dědictví. Jako kritérium pro určení osobního vlastnictví začal být užíván účel použití předmětu vlastnictví.

Soukromé vlastnictví nebylo vlastnictvím socialistického typu. V rámci komunistické taktiky, postupného dávkování hospodářských a sociálních reforem, bylo (byť dočasně) zachování soukromého vlastnictví strategickou nutností.⁵ Účelově bylo odlišeno soukromé vlastnictví kapitalistického typu s

vykořisťováním dělníka od soukromého vlastnictví drobných výrobců, kteří netylí z cizí práce, což bylo přijatelné zdůvodnění.

6.2.2. Smluvní právo

Pro oblast smluvního práva bylo typické omezování smluvní svobody. Při právní dispozici s nemovitostmi byl zaveden povolovací režim, a nejen pro soukromý sektor.

Například ke vzniku smlouvy o převodu nemovitostí nedošlo jen souhlasným projevem vůle účastníků, ale ke vzniku smlouvy bylo třeba i rozhodnutí příslušného orgánu - státního notářství. Teprve registrace smlouvy státním notářstvím způsobila, jak vznik samotné smlouvy tak i převod vlastnického práva.

V některých případech byla smluvní volnost ještě více omezená, tím že bylo třeba ještě dalšího rozhodnutí příslušného orgánu. Pokud se prodávala budova v soukromém vlastnictví nebo zemědělský či lesní pozemek, bylo třeba kromě registrace státním notářstvím i souhlasu okresního, později místního, národního výboru.

Konkretizací podmínek potřebných k udělení souhlasu obsahoval nikoliv zákon, nýbrž tzv. registrační směrnice. V řadě případů tak místo základní právní úpravy obsažené v občanském zákoníku byly rozhodné nižší právní normy, směrnice, instrukce i vyhlášky, které často nebyly a ani nemohly být v souladu s občanským zákoníkem.⁶

6.2.3. Institut práva osobního užívání

Od roku 1950 se v občanském právu začaly objevovat administrativní prvky. Občanský zákoník z roku 1964 výskyt těchto prvků posílil. Přijetím občanského zákoníku z roku 1964, došlo k významné změně v úpravě majetkových práv. Vznikly nové právní instituty, především různé variace institutu osobního užívání. Ty měly postupně nahradit nejen vlastnické právo ale i ostatní věcná práva.

Tento institut umožňoval jednotlivcům užívat majetek, který nebyl v jejich vlastnictví, ale ve vlastnictví státu nebo družstva, a to formou, která se obsahem blížila věcným právům k věci cizí. Nově zaváděné instituty měly být v rámci legislativního experimentu jakousi sociální náhražkou, jejichž smyslem bylo odnaučit lidi potřebě vlastnit majetek, přičemž byly opakovaně zdůrazňovány

výhody užívání věci oproti jejímu vlastnictví.⁷ Tento institut byl zbudován především pro individuální právní dispozici s pozemky a byty.

Tak občanský zákoník zavedl místo nájmu bytu nový institut, který nazval osobní užívání bytu. Toto užívání vzniklo tak, že musela být uzavřená dohoda o odevzdání a převzetí bytu mezi zájemcem o byt a vlastníkem bytu. Tato dohoda byla občanskoprávní úkon. Před tímto úkonem musel místní národní výbor vydat správní rozhodnutí o přidělení bytu.

Získat do vlastnictví pozemek bylo značně obtížné z důvodů ideologické premisy, že pozemky nemohly být předmětem osobního vlastnictví. Stát své pozemky do soukromého vlastnictví také nemohl převést. Ovšem předmětem soukromého vlastnictví již pozemky být mohly, a nebylo zapotřebí ani správního povolovacího řízení. Z tohoto důvodu poptávka po nich rostla. Tím se zvyšoval počet soukromých vlastníků, což bylo politicky vnímáno negativně. Z toho důvodu, občanský zákoník z roku 1964 zavedl omezení, nezastavěný stavební pozemek nemohl soukromý vlastník převést na dalšího soukromého vlastníka, ale pouze na stát nebo socialistickou organizaci. Výjimkou byl jen převod mezi přímými příbuznými a ještě musel být bezúplatný. Z těchto všech důvodů byl východiskem institut osobního užívání pozemků.

Právo osobní užívání pozemků je v občanský zákoník v ustanovení § 198 definováno takto: „Právo osobního užívání pozemků slouží k tomu, aby si občané na pozemcích, ke kterým se právo zřídí, mohli vystavět rodinný domek, rekreační chatu, nebo garáž anebo zřídit zahrádku“.

Osobní užívání pozemků tak umožnilo státu uspokojovat poptávku občanů při současném zachování vlastnictví a kontroly státu nad nemovitým majetkem.⁸

Právo osobního užívání pozemků se zřizovalo za úplatu. Toto právo bylo děditelné, ale nebyla možnost jej samostatně smluvně převést. Stejně jako v případě osobního užívání bytu, bylo třeba správního rozhodnutí o přidělení pozemku do osobního užívání a občanskoprávní dohoda uzavřená mezi nositelem práva osobního užívání a vlastníkem daného pozemku.

6.2.4. Represivní prvek

Novela občanského zákoníku v roce 1982 obsahovala ustanovení, které i na socialistické právní poměry bylo hodně neobvyklé. Šlo o represi státu vůči emigrantům. Do občanského zákoníku komunistický režim vložil ustanovení, na jehož základě stát postihoval ty vlastníky, kteří nemohli obvyklým způsobem

užívat svoji věc, protože se dopustili protiprávního jednání. Věc pak podléhala konfiskaci a připadla do vlastnictví státu. Tohoto ustanovení se používalo proti těm osobám, které opustily stát bez příslušného správního povolení – výjezdní doložky. Tak byl státu umožněn přístup ex lege k majetku emigrantů, a to bez rozhodnutí soudu.

6.3. Zákon o rodině

Zákon č. 94/1963 Sb. o rodině navazoval na úpravu z roku 1949. Šlo o velkou novelu zákona o rodině. Největší změna spočívala v tom, že zákon z roku 1963 již neobsahoval úpravu majetkových vztahů mezi manžely.

Úpravu majetkových práv manželů spojil s úpravou jiných majetkových práv v občanském zákoníku. Bylo užito formy bezpodílového spoluvlastnictví manželů. Toto ustanovení mělo kogentní podobu. Vedle toho upravil samostatnými ustanoveními společné užívání bytu manžely a společné užívání pozemku.

Stát se nevzdal zasahování do rodinných vztahů, ale naopak ještě svoje možnosti posílil například tím, že zvětšil oprávnění národních výborů do rodinných poměrů zasahovat, když to zájem společnosti vyžaduje.

6.4. Hospodářský zákoník

Zákoník hospodářský, občanský a mezinárodního obchodu byly na sobě nezávislé, z čehož plynula i nemožnost subsidiární platnosti. To bylo také důvodem, proč každý z těchto kodexů obsahoval obecnou část, upravující základní instituty daného odvětví. Důsledkem takové koncepce bylo, že základní právní instituty byly regulovány několikrát.

Zákon č. 109/1964 Sb., hospodářský zákoník nabyl účinnosti dne 1. července 1964. Byl to kodex, který upravoval výhradně vzájemné vztahy mezi socialistickými organizacemi. Zákoník rozlišoval státní, družstevní, společenské a jiné organizace. Státní organizace dále dělil na rozpočtové, příspěvkové a hospodářské. Národní podniky patřily do státních hospodářských organizací.

Hospodářský zákoník doplnil socialistické vlastnictví ve formě státního a družstevního vlastnictví o další dvě formy: vlastnictví společenských organizací a vlastnictví jiných socialistických organizací.

Jednalo se o kodifikaci izolovanou, která nebyla závislou na občanském zákoníku, a značně se od něho odlišovala. Místo pojmu právnické osoby se používal pojem organizace. Organizace zřizoval stát k plnění konkrétních úkolů.

Organizace neměly žádnou volnost v rozhodování o svém účelu. Dle ustanovení hospodářského zákoníku „socialistické organizace mohly nabývat práv a zavazovat se, jen pokud to není v rozporu s plněním jejich společenských úkolů“. Důsledkem takto vymezeného rozsahu právní způsobilosti socialistických organizací bylo, že v případě překročení uvedených mezí nemělo právní jednání právní účinky, bylo považováno za nicotné.⁹

Poznámky

- ¹Peška, P. Úvahy nad popřením ústavnosti v letech 1948-1989. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha, 2004, str.206
- ²Dvořák, J. Vývoj občanského práva. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha, 2004, str. 481
- ³tamtéž, str. 481
- ⁴tamtéž, str. 482
- ⁵Kuklík, J.a kol. Vývoj česko-slovenského práva. Praha, 2009, str.551
- ⁶Dvořák, J. Vývoj občanského práva. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha, 2004, str. 483
- ⁷Kuklík, J. a kol. Vývoj česko-slovenského práva. Praha, 2009, str. 558
- ⁸tamtéž, str.559
- ⁹Pelikánová, I. Právní úprava ekonomických vztahů v období 1948-1989. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989 Praha, 2004, str. 437

7. Závěr

V diplomové práci se zabývám právní úpravou vlastnických vztahů v letech 1945-1989. Toto zkoumané období jsem rozdělila do dvou časově nestejných etap, a to dle druhu platnosti právního řádu. První etapa zkoumaného období trvala pouze do února 1948 a jednalo se o období, kdy byl ještě v platnosti demokratický právní řád. V únoru 1948 došlo ke komunistickému převratu a počala druhá etapa, podstatně delší, která trvala až do listopadu 1989. Během obou etap došlo k významným zásahům do vlastnických vztahů, i když důvody k těmto zásahům byly odlišné.

Na základě dekretů prezidenta republiky došlo k ohromným zásahům do vlastnických poměrů ve společnosti, ke změně vlastnických vztahů. Dekrety se vztahovaly k majetku těch, kteří způsobili či umožnili rozbití republiky, pomohli k nástupu nacismu a podíleli se na germanizaci českého území. Restituce, konfiskování a znárodnění majetku pomocí dekretů byl trest za toto jednání vůči republice ale současně i snaha o nápravu některých křivd, které byly způsobeny válkou.

Dalším úkolem dekretů bylo i zajištění nepřátelského majetku, aby tento neumožnil ani v budoucnu opakovat rozbití republiky. Navíc byla dekretální normotvorba v souladu s mezinárodní Pařížskou dohodou o reparacích, kde bylo dohodnuto, že si každá signatářská země zvolí svůj způsob, jak si ponechá nepřátelský majetek ve své pravomoci, aby se nemohl vrátit do německého vlastnictví.

Při přípravě dekretů, ještě v londýnském exilu, měla vláda v úmyslu všechen nepřátelský majetek vydat formou přidělů, ale na nátlak komunistů si stát část tohoto majetku ponechal ve svém vlastnictví.

Třileté poválečné období, zkoumané první etapy, znamenalo návrat k předválečnému právnímu řádu první republiky. Současně však již docházelo v politickém, sociálním a hospodářském systému republiky k významným změnám.

To vše značně usnadnilo komunistům nástup k moci a další vlny znárodnění. Tato první etapa byla ukončena v únoru 1948 komunistickým převratem.

Právní úprava vlastnických vztahů ve druhé části sledovaného období se vyvíjela na zcela jiném právním základě než tomu bylo doposud. Právní řád první republiky převzal právní kulturu, která se tu po staletí vytvářela, ale

komunistický režim naopak tuto kontinuitu s tradicemi záměrně násilně přerušil, a provedl socializaci právního řádu jeho transformováním dle sovětského vzoru.

Vlastnické vztahy byly upravovány v rámci právního řádu, který byl postaven na jiných principech a zásadách než dosavadní demokratický právní řád. Stejně tak občanské právo, jehož je vlastnické právo součástí, bylo vybudováno na jiných základech a především samo pojetí vlastnického práva, což byla záležitost pro komunisty naprosto zásadní, pojetí vlastnického práva mělo být absolutně jiné.

Komunistický právní řád odmítal principy a zásady na kterých je postaven demokratický právní řád. Zásadu spravedlnosti, zásadu rovnosti občanů považoval za nedostatek demokratického právního řádu. Další chybu dosavadního právního řádu viděl v jeho nepolitickosti, nadstranickosti, netřídnosti.

Komunisté všechny tyto údajné nedostatky odstranili. Právo se stalo třídním a začalo vyjadřovat vůli dělnické třídy. Vycházelo z principu nerovnosti občanů, a v duchu třídního boje postihovalo některé skupiny obyvatelstva. Omezování práv občanů zdůvodňovali zájmem diktatury proletariátu. Dle komunistů spočívala hlavní úloha práva především v ochraně společnosti proti nepřítelům socialismu.

Došlo ke změně pojetí občanského práva. Byla zásadně odmítnuta koncepce rozlišování práva na soukromé a veřejné právo, protože dle komunistické ideologie nic není soukromé a vše je veřejné. Navíc dle jejich představ soukromé právo chránilo zájmy buržoazie a nyní bylo nezbytné, aby právo chránilo a prosazovalo zájmy dělnické třídy proti třídám nepřátelským.

Tím, že komunisté upustili od právní dualistické koncepce, došlo k tomu, že občanské právo přestalo být univerzálním základem pro obory, které z něho obvykle vycházejí, jako právo pracovní nebo obchodní. Z občanského zákoníku bylo vyděleno právo rodinné. Vznikly samostatné kodexy, které nebyly ani propojené. Z občanského zákoníku tak zůstalo torzo.

Hlavním předmětem občanského zákoníku se staly vlastnické vztahy. Úkolem nového občanského zákoníku bylo především změnit chápání vlastnictví. Mělo dojít k rozbití dosavadních představ o funkci vlastnictví. Občané se měli naučit užívat společné věci a měli se zbavit potřeby tyto věci samostatně vlastnit.

Dalším významným úkolem nového občanského zákoníku bylo výrazné omezení vlastnických vztahů. Omezení vlastnického práva mělo zaručit, že nejvýznamnější předměty vlastnického práva - výrobní prostředky - zůstanou

v rukách lidu a nebudou tak zdrojem vykořisťování. Dále tu byl požadavek, aby zájmy společnosti stály nad zájmy jednotlivců a jedinec podřizoval své zájmy zájmům společnosti

Další důležitá funkce občanského zákoníku spočívala v umožnění kontroly státu nad veškerými majetkoprávními transakcemi občanů.

Komunisté podrobili tvrdé kritice samotné dosavadní pojetí vlastnického práva. Kritizovali jednotu vlastnických forem, protože takovéto pojetí vlastnictví nebralo ohled na různé zájmy jednotlivce a státu. Přirozenoprávní charakter vlastnického práva označovali jako účelový nástroj kapitalismu. Možnost svobodně nabývat majetek a poskytování státní ochrany nabytému majetku dle komunistů mělo zastříti to, že dělníci jsou vykořisťováni. Nepříjemná byla pro ně teorie neomezeného panství nad věcí a naopak požadovali, aby vlastnické právo bylo podřízeno státní regulaci.

Pro realizaci svých cílů komunisté požadovali zrušení soukromého vlastnictví, znárodnění výrobních prostředků, dále přerozdělení majetku a odstranění vykořisťování, což bylo využívání lidské pracovní síly k osobnímu zisku. Dále považovali za nezbytné radikálně změnit pojetí vlastnických vztahů a tudíž zcela opustit jejich tradiční pojetí. Vlastnictví se mělo stát vztahem mezi občany.

Právní řád upravil čtyři formy vlastnictví. Bylo to kolektivní vlastnictví státní a družstevní a dále individuální vlastnictví soukromé a osobní. Výrazně bylo preferováno kolektivní vlastnictví a byla mu poskytnuta zvýšená právní ochrana. Naopak, soukromé vlastnictví mělo být nejen omezováno, ale mělo dojít k jeho úplnému zániku, zaniknout mělo i osobní vlastnictví.

Tvůrci nového právního řádu, nového pojetí občanského práva a vlastnických vztahů předpokládali, že při přechodu na jednosektorovou ekonomiku dojde ke splývání jednotlivých forem socialistického vlastnictví. Mělo nastat slučování obou základních kolektivních forem socialistického vlastnictví, tedy družstevního a státního. Ovšem toto slučování nemělo být konečnou fází socializačního procesu, ale bylo ideology komunismu plánováno, že to bude pouze jakýsi předstupeň k úplnému odumření všech vlastnických forem, což nastane v konečné fázi komunismu. V komunistické společnosti si pak každý člověk vystačí jen s vlastnictvím socialistickým. Tedy občané již nebudou mít potřebu vlastnit majetek, budou užívat společně věci a vlastnictví bude vztahem mezi lidmi.

Aby bylo dosaženo těchto cílů komunistické ideologie, došlo k masivním zásahům do vlastnických práv občanů. Byla to cesta totality, perzekuce. Komunisté ve snaze zrealizovat svůj program občany věznili, popravovali, nuceně je přesídlovali a zavražďovali. Režim se dopouštěl teroru vůči vlastním občanům, kteří se „provinili“ tím, že vlastnili majetek.

Právní řád Československa, od února 1948 do roku 1989, postrádal především spravedlnost.

8. Summary

Legal regulation of ownership relations in Czechoslovakia in 1989-1945

In the period from 1945 – 1989 there were great interventions in ownership relations and transfers of large amount of property in Czechoslovakia.

Immediately after the end of the occupation there were great changes in ownership relations on the basis of the Decrees of the President of the Republic. Constitutional Decree no 33/1945 Sb., which regulated citizenship of German and Hungarian people, had the cardinal importance. This decree affected those Czechs and Slovaks who had applied for German or Hungarian citizenship in the period of increased endangering of the Republic by the deprivation of citizenship. On the basis of this decree most Germans and Hungarians living in our territory lost the Czechoslovakian citizenship on a large scale. Consequently, these people were displaced from our territory. This decree did not directly cause the changes in ownership relations but was a signal for these changes.

One of the decrees, which regulated ownership relations of Germans, Hungarians and hostile persons, was decree of the President of the Republic no 5/1945 Sb. which on one hand introduced national administration into businesses of state unreliable persons and on the other hand made transfers of property in the period of occupation invalid. This kind of property could be returned to original owner in restitution proceedings. Decree no 12/1945 Sb. was another important decree, by which the agricultural land of Germans, Hungarians and traitors was confiscated and given especially to Czech and Slovak citizens. Property of natural or artificial persons which had not been returned in the restitution, confiscated or nationalized was confiscated by decree 108/1945 Sb. without compensation.

Another significant group of decrees was formed by retribution decrees, which punished criminals and traitors and confiscated their property. Big industry was nationalized by nationalizing decrees no 101 – 103, which removed the power of big business, which was blamed for disintegration of Czechoslovakia and for collaboration with the enemy.

On the basis of the above-mentioned decrees, the land was passed to the hands of Czech and Slovak citizens and the big industry was passed to the hands of the State. Later, these changes were even reflected in the Civil Law.

Other great transfers of property occurred after February 1948. The Communist coup in February 1948 entailed interruption of democratic development in Czechoslovakia. Socialist ownership in two forms, state and co-operative, was laid down in the new constitution of 1948. The constitution allowed the private ownership; however, it was sharply suppressed. The constitution specified the highest permissible limits of private ownership, namely 50 employees in business and 50 hectares of land per an owner but the owner had to work on that land. Fundamentals of socialist conception of civil and family laws were laid.

At the end of the 1950s, the communist authorities arrived at the belief that victorious completion of the socialist relations of production came and that a new socialist constitution is necessary. The socialist constitution was approved as Constitutional Act no 100/1960Sb. The constitution quoted that exploitation of one man by another man had been removed. The constitution limited the private property. It claimed that socialist public ownership had two forms, state ownership, which was the property of the whole nation, and co-operative ownership, which was the property of national co-operatives. It allowed only private property and small private ownership based on personal work.

Disrespect for the law and disrespect for ownership of the others were thoughtfully nursed in the society. Interest of the whole society prevailed over the private interest. The principle of fundamental legal institute was violated - even the institute of property rights.

9. Seznam použité literatury

Literatura

- Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Linde 1999.
- Kadlecová, M.; Schelle, K.; Veselá, R.; Vlček, E. Vývoj českého soukromého práva. Praha: Eurolex, 2004.
- Knapp, V.; Kappová, M.; Švestka, J. Občanské právo hmotné, svazek 1. Praha: Codex, 1997.
- Kuklík, J. a kol. Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989. Praha: Linde, 2009.
- Švestka, J.; Dvořák, J. a kol. Občanské právo hmotné 1. Praha: Wolters Kluwer, 2009.
- Veselý, Z. Dějiny českého státu v dokumentech. Praha: Victoria Publishing, 1994.
- Vojáček, L.; Schelle, K.; Knoll, V. České právní dějiny. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008.
- Fiala, J. et al. Občanské právo. Praha: ASPI a.s., 2006.
- Císař, J.; Kindl, V. Vývoj zákonodárství na území ČSR 1945-1990. In: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha: Karolinum, 2002.
- Dvořák, J. K některým znakům vývoje občanského práva. In: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha: Karolinum, 2002.
- Kuklík, J. Některé aspekty normotvorné činnosti londýnského prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci za druhé světové války. In: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha: Karolinum, 2002.
- Mikule, V. Správní právo a veřejná správa na území České republiky od roku 1945. In: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha: Karolinum, 2002.
- Pavlíček, V. O dekretch prezidenta republiky v kontinuitě státu a práva. In: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha: Karolinum, 2002.
- Skřejpková, P. Vývoj čs. obchodního a hospodářského práva po roce 1945. In: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha: Karolinum, 2002.
- Soukup, L. Retribuční dekry prezidenta ČSR dr. Edvarda Beneše. In: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha: Karoli-

num, 2002.

- Dvořák, J. Vývoj občanského práva. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha: Karolinum, 2004.
- Kuklík, J. Dekrety prezidenta republiky – výraz kontinuity československého právního řádu nebo jeho revoluční změny. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha : Karolinum, 2004.
- Novotný, J.; Šouša, J. K právní úpravě bankovníctví, peněžnictví, spořitelnictví pojišťovnictví v Československu v letech 1945-89. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha: Karolinum, 2004
- Pelikánová, I. Právní úprava ekonomických vztahů v období 1948-1989, její povaha a důsledky. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha: Karolinum, 2004.
- Peška, P. Úvahy nad popřením ústavnosti v letech 1948-1989. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha: Karolinum, 2004.
- Petráš, R. Menšiny v Československu 1945-1989. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha : Karolinum, 2004.
- Vojáček, L. Zákonodárství SNR 1944-1989. In. Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha: Karolinum, 2004.
- Zavacká, K. Slovenská národní rada v letech 1944-1948. In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha : Karolinum, 2004.
- Soukup, L. Kolektivizace zemědělství v ČSR – právní a protiprávní povaha In: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha: Karolinum, 2002

Prameny

- ústavní dekret č. 33/1945 Sb. ze dne 2. srpna 1945, o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské
- dekret č. 5/1945 Sb. ze dne 19. května 1945, o neplatnosti některých majetkově-právních z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů
- dekret č. 12/1945 Sb. z 21. června 1945, o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa
- dekret č. 27/1945 Sb. ze dne 17. července 1945, o jednotném řízení vnitřního osídlení

- dekret č.124/1945 Sb. ze dne 27. října 1945, o některých opatřeních ve věcech knihovních
- dekret č. 28/1945 Sb. ze dne 20. července 1945, o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů, a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci
- dekret č. 81/1945 Sb. ze dne 25. září 1945, o některých opatřeních v oboru spolkovém
- dekret č. 108/1945 Sb. ze dne 25. října 1945, o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy
- dekret č. 16/1945 Sb. ze dne 19. července 1945, o potrestání nacistických zločinců a zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech
- dekret č. 100/1945 Sb. ze dne 24. října 1945, o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků
- dekret č. 101/1945 Sb. ze dne 24. října 1945, o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského
- dekret č. 102/1945 Sb. ze dne 24. října 1945, o znárodnění akciových bank
- dekret č. 103/1945 Sb. ze dne 24. října 1945, o znárodnění soukromých pojišťoven
- ústavní z. č.150/1948 Sb. ze dne 9. května 1948, Ústava československé republiky
- ústavní z. č.100/1960 Sb. ze dne 11. července 1960, Ústava Československé socialistické republiky
- z. č. 141/1950 Sb. ze dne 25. října 1950, občanský zákoník
- z. č. 40/1964 Sb. ze dne 26. února 1964, občanský zákoník
- z. č. 265/1949 Sb. ze dne 7. prosince 1949, o právu rodinném
- z. č. 94/1963 Sb. ze dne 4. prosince 1963, zákon o rodině
- z. č. 109/1964 Sb. ze dne 4. června 1964, hospodářský zákoník

Ostatní

- Veřejný ochránce práv. Tiskové zprávy 2007: Pozůstatky totalitního období mohou stále ohrožovat vlastnické vztahy, 13.8.2007. [online]. [cit.23.03.2012]. <http://www.ochrance.cz/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2007/>